

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PLATON VE İBN SÎNÂ'DA SAĞLIK KAVRAMI

**ERDOĞAN OKAY
13730007**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi SONGÜL DEMİR**

**İSTANBUL
2019**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PLATON VE İBN SÎNÂ'DA SAĞLIK KAVRAMI

**ERDOĞAN OKAY
13730007**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi SONGÜL DEMİR**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PLATON VE İBN SÎNÂ'DA SAĞLIK KAVRAMI

ERDOĞAN OKAY
13730007

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 02.05.2019

Tezin Savunulduğu Tarih: 20.05.2019

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Songül Demir	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Hülya Simgör	
	: Doç. Dr. Ali Çakır	

İSTANBUL
MAYIS 2019

ÖZ

PLATON VE İBN SÎNÂ'DA SAĞLIK KAVRAMI

Erdoğan Okay

Mayıs, 2019

Felsefe disiplini içerisinde sağlık kavramına geniş bir yer açmayı hedefleyen bu tezde, Platon ve İbn Sînâ'nın hem felsefî hem de tıbbi ve sağlığa ilişkin görüşlerinden yararlanılmıştır. Ancak yalnızca bu düşünürlerin görüşleri ile yetinilmeyerek, konu hakkındaki pratik ve esas olarak düşünsel temelli çalışmalardan, eski çağlardan başlayarak İbn Sînâ'ya kadar gelen dönemde öne çıkmış düşünürlerin görüşlerinden de yararlanılmıştır. Çalışma süresinde, konuya ilişkin felsefe tarihi taramasının ve bu iki düşünürün sağlık kavramına yaklaşımlarının ortaya konulmasının yeterli olmadığı görülmüş ve bugün sağlık sorununun geldiği noktanın da incelenmesi bu şekilde çalışmaya dâhil edilmiştir.

Günümüzde bütüncül sağlığın temini konusunda ne yazık ki eski devirlere ve belki de İbn Sînâ'nın hatta Platon'un yaşadığı dönemlere göre daha kötü bir seviyede olduğumuz bir gerçektir. Tıbbın hem teknolojik hem de bilimsel olarak bu kadar geliştiği bir çağda bu tesbiti yapmak zorunda kalmak üzücüdür. Bu olumsuz gelişmeye sebep olmak üzere birçok etken belirtilebilir. Ama herhalde bu etkenlerin en önemlileri, tıp pratiğinde insan unsurunun ihmâl edilmesi ve bütüncül sağlığa gereken önemin verilmemesi olarak öne çıkartılabilir. Bu nedenleri detaylı olarak irdelediğimizde, ortaya çıkan sonuç, tıbbın ve daha geniş plânda ele alındığında sağlık konusunun felsefî yaklaşımdan uzun zamandır uzak kaldığı tesbiti olmuştur.

O halde, yapılması gereken, tıbbi ve sağlık konusuna, felsefenin, metafizikten bilgi felsefesine, bilim felsefesinden ahlak felsefesine kadar bütün alt disiplinleri ile yaklaşmak, hekim-hakîm ilişkisini tekrar tesis etmektir.

Bu mütevazı çalışmada, bu ilişkinin tekrar kurulması, varolan ilişkilerin de geliştirilmesi bakımından düşünce üretilmeye gayret edilmiş olup, bu yolda sağlanacak en küçük fayda bile, bizim için, çalışmanın başarıya ulaştığı anlamına gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Platon, İbn Sînâ, Sağlık, Sağlık Felsefesi, Tıp Felsefesi, Felsefe ve Sağlık, Felsefe ve Tıp.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF HEALTH IN THE WORKS OF PLATO AND AVICENNA

**Erdoğan Okay
May, 2019**

This study, which aims to deeply analyze the concept of health, utilizes Plato and Avicenna's both philosophical and health or medicine related ideas. Not confining ourselves to the views of these thinkers, practical and mainly theoretical works related to the issue, the works of prominent thinkers starting from the ancient ages to Avicenna's time were also used. Throughout the study it was observed that a literature review on the issue and the presentation of the views of the two thinkers wasn't sufficient and the current problems related to health policy were also included.

It is obvious that today, we as the humanity are less successful in assuring health with a holistic health approach compared to the older times, perhaps even less so than Avicenna's and even Plato's times. It is unfortunate to have to make this evaluation in an age where technology and medical science are more advanced than ever before. Many factors can be stated, which may have contributed to this negative development. But perhaps the most significant one of these factors is the neglect of the "human element" in medical practice and the failure to provide the required attention to holistic health. When these reasons are analyzed deeply, the conclusion that was reached was that medicine, and more generally the issue of health became distant to philosophical approach over time.

In that case, what is needed to be done is to approach medicine and health with all the sub-branches of philosophy; from metaphysics to epistemology, from the philosophy of science to ethics, and to reestablish the connection between being a physician and a savant.

This humble study has strived to produce ideas to reestablish this connection and further strengthen the existing connections. Even the smallest contribution that may be made for this purpose will mean that our aim with this study was attained.

Key Words: Plato, Avicenna, Health, Philosophy of Health, Philosophy of Medicine, Philosophy and Health, Philosophy and Medicine.

ÖN SÖZ

Sağlık konusu çok uzun zamandır ilgi alanımdaydı. Ancak, bende konuya felsefi yaklaşım getirilebileceği fikrinin ışığını yakan Nietzsche ve onun bir eserindeki kısacık aforizması olmuştur.

Çok uzun yıllar boyunca, insan sağlığını temin sorunu tıbbın sırtına yüklenmiş ve haksız bir şekilde çözüm bütünüyle tıptan beklenmiştir. Halbûki tıp, bütün gayretine karşın, bu sorunun ancak küçük bir bölümü olan hastalıkların tedavi edilmesi kısmını, diğer bir deyişle, buzdağının görünen kısmını kontrol edebilmiştir. Buzdağının gövdesini kim veya hangi disiplin üstlenecektir? Nereden yaklaşılsa yaklaşılsın, sorun ancak felsefenin üstesinden gelebileceği boyuttadır. Tarih boyunca, insana dair her sorunda düşünce ve çözüm üretme çabasında olan felsefe, acaba bu konuda ne söylemiştir?

İşte bu düşünce ve sorularla çalışmaya başladıktan sonra, hem felsefe hem de tıp camiasından bazı karşı çıkışlar aldığımı belirtmeliyim, tabii, çok sayıda güçlü desteğin hakkını da vererek. Bu destekler olmasaydı ilerlemem mümkün olmazdı.

Sağlık Felsefesi konusundaki düşüncelerimi belirttiğim ilk andan başlayarak, tezin her aşamasında beni yüreklendiren, yönlendiren ve hiçbir desteği esirgemeyen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Songül Demir'e, değerli görüşlerini benimle paylaşan sayın Prof. Dr. Hülya Şimşek'e teşekkür ederim.

Teşekkürlerin en özeli, beni her konuda destekleyen sevgili aileme; eşim İlknur'a ve birer hekim adayı olan kızlarımız Lâl ve Pırıl'a...

YTÜ Davutpaşa Kampüsü; Mayıs, 2019

Erdoğan Okay

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. SAĞLIK NEDİR?	8
2.1. Kavramın Etimolojik Kökeni.....	8
2.2. Kavramın Günümüzdeki Anlam ve Kullanımı	9
3. TIP TARİHİ VE FELSEFE-TIP İLİŞKİSİ	11
3.1. Antik Yunan’da Tıp	11
3.1.1. Hippokrates’e Kadar Antik Yunan Tıbbı.....	11
3.1.2. Hippokrates ve Sonrası Antik Yunan Tıbbı	13
4. PLATON VE PLATON DÜŞÜNCESİNDE SAĞLIK KAVRAMI	15
4.1. Platon’un Yaşamı ve Eserleri.....	15
4.2. Platon’un Felsefesi’nde Teleolojik Yaklaşım	18
4.3. Platon’un Felsefesi’nde Sağlık.....	19
5. PLATON VE İBN SÎNÂ ARASINDAKİ DÖNEMDE SAĞLIK KAVRAMI VE FİLOZOFLAR	31
5.1. Antik Yunan ve Greko Romen Dönem	31
5.2. İbn Sînâ Öncesi İslam Felsefesi İçinde Tıp Çalışmaları	35
6. İBN SÎNÂ VE İBN SÎNÂ DÜŞÜNCESİNDE SAĞLIK KAVRAMI	39
6.1. İbn Sînâ’nın Yaşamı, Eserleri ve Felsefesi	39
6.2. İbn Sînâ Felsefesi’nde Teleolojik Yaklaşım ve Nefs Kavramı.....	42
6.3. İbn Sînâ Felsefesi’nde Sağlık ve Tıp	44
7. PLATON VE İBN SÎNÂ’NIN SAĞLIK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	53
8. GÜNÜMÜZDEKİ SAĞLIK SORUNUNA FELSEFE AÇISINDAN BAKMAK	58
9. DEĞERLENDİRME	64

KAYNAKÇA	67
ÖZ GEÇMİŞ.....	71

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İbn Sînâ'nın bilimler tasnifine göre tıbbî meşguliyetin aşamaları. 51

KISALTMALAR

www	: World Wide Web
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
KDH	: Kalp Damar Hastalıkları
MR	: Magnetik Rezonans
BT	: Bilgisayarlı Tomografi
VKE	: Vücut Kitle Endeksi

1. GİRİŞ

Bu tezde, Platon ve İbn Sîna'nın felsefelerinin sağlık ve tıp konusundaki yaklaşımları incelenmiş; bu düşünürlerin çalışmalarını ve düşüncelerini açık ve seçik hale getirerek, bugünkü sağlık anlayışı içinde eksik olan felsefî yaklaşımı yeniden canlandırmak ve analiz etmek amaçlanmıştır.

Kanaatimizce; sağlık bilimi ve dolayısıyla onun bir alt disiplini olan tıp bilimi, bugün büyük ölçüde felsefî yaklaşımdan yoksundur.

Hâlbuki felsefenin ve tıbbın en ileri seviyede ve bu iki disiplinin içiçe olduğu dönemde Antik Yunan Uygarlığı'nda ve İslam coğrafyası'nda, bu disiplinlerin kavramlarının da içiçe olduğu görülür. Örneğin; Arapçada felsefe anlamına gelen Hikmet, insan gücü nisbetinde eşyanın hakikatini, eşyayı olduğu gibi bilme ilmidir. Hikmetin alt disiplinlerinden olan hikmet-i tabiiyye ise madde, cisim, kâinat ve yapısı, yeryüzü, botanik, zooloji, tıp, tılsım, kimya vs. gibi hareket eden ve değişen şeylere taalluk edenin bilgisidir. Bu disiplinle uğraşanlara da feylesof, hekim (hakîm kelimesinin hafifletilmiş) denilmiştir. (Yakıt, 2015 s. 20).

Bizim dilimizde de Tıp sanatını icra edenler, hekimlerdir. Arapça bu sözcüğün semantik analizi yapıldığında görülür ki; hekimlik, hastalığa engel olma bilgisi yani hıfzıssıhha demektir. Diğer yandan Tıp sözcüğü (aslında Arapçada p harfi olmadığı için aslı Tıb'dır) köken itibarıyla işini doğru ve iyi yapmak anlamına gelir, bu anlamda Tabip (yukarıda belirtilen nedenle, aslında Tabib) işinin ehli olan meslek erbâbıdır.

Sağlığın temini işini görev edinen Tıp Disiplini, uzun zamandır felsefe ile ilişkisini çok kısıtlı düzeyde tutmuş ve felsefenin yalnızca Etik Disiplininden yararlanmış, üstelik bu disiplini de dar kapsamda, yalnızca hekim-hasta ilişkisi bağlamında ele almıştır. Bu yaklaşımın sağlığın temininde büyük eksiklikler oluşturduğunu, bu nedenle, sağlık konusuna felsefenin perspektifinden, yeniden bakmak, kısaca ifade etmek gerekirse, bu alanı felsefenin sunduğu olanaklarla yeniden değerlendirmek gerektiğini düşünmekteyiz.

René Descartes’ın dediği gibi; “Tüm felsefe bir ağaç gibidir: kök, gövde ve dallar. Kökleri metafizik, gövdesi fizik ve dalları da diğer bilimlerdir. Diğer bilimler de başlıca üçe ayrılabilir: tıp, teknik ve ahlak” (Descartes, 2008 s. 41). Descartes’in bu sözlerini, Alman filozof Friedrich Paulsen (1846-1908) tamamlamıştır: “her ilmin ana kökü felsefedir, bu kökten ayrılan yaşayamaz” (Bayat, 2016 s. 21). Belki, “yaşayamaz” yargısı ağır bir değerlendirmedir, ancak, doğru bilgiye ulaşmayı amaçlayan bilimin, doğru bilginin kaynakları, şartları ve sınırları konusunda felsefenin yol gösterici çalışmalarına ihtiyacı olduğu muhakkaktır.

Kendisi de bir hekim olan Ali Haydar Bayat şu çok değerli tespiti yapmaktadır. “Tıp, yanlış ve spekülatif tabiat felsefesine hücum edeceği yerde, her şeye hâkim olan felsefeyi tahtından indirmek istemiş; felsefeden bağımsız gelişebileceği iddiasıyla, diğer bilimlerin yaptığı gibi kendine özgü bir felsefe ortaya koyamamış; zamanla felsefenin diline, klasik tezlerine ve metodolojisine yabancılaşmıştır.” (Bayat, 2016 s. 23).

Felsefeyi, kendi tarihlerinde bir çıkış noktası seviyesinde gören ve artık ona ihtiyacı kalmadığına karar vererek felsefeden ayrılıp çalışmalarını bağımsız olarak yürüten bilimler, felsefenin bu kılavuzluğundan da mahrum kalmış olurlar.

Zannımızca, felsefenin, bilimlerin bugün geldiği noktada dahi, hâlâ çok önemli üç işlevi vardır. Birincisi ve en önemlisi; bizim de katıldığımız yaygın görüşe göre, insanı ve onun mutluluğunu esas alan ve bütün çalışmalarını bu amaçla yürüten felsefe, gelişen bilimlerde unutilan “insan” unsurunu öne çıkartmalı ve her koşulda hatırlatmalıdır.

İkincisi; bilimlerin, zaman içinde kendi alanlarında giderek uzmanlaşması çok olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bunun olumsuz sonuçlarından biri olarak, kendi kısmî çalışma alanlarında bile bakış açılarının daralması nedeniyle, felsefenin uyarıcı ve yönlendirici işlevine ihtiyaçları vardır. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*’nde şöyle der: “Algısız kavramlar boş, kavramsız algılar kördür” (Kant, 2015 s. 75). Kant’ın bu sözünden anladığımız şudur: Çıplak kavramlar kendi başlarına bilgi sağlayamaz. Bilginin ortaya çıkması için somut algılar yani deneyim gereklidir. Aynı şekilde yalnız algılar da, akıl, anlama yetisi, yani kavramlaştırma yetisi olmadan anlamsız yığın olarak kalır. Bu sözleri bilim-felsefe ilişkisine uyarlırsak, felsefenin bilimlerin yeni verilerinden sürekli olarak beslenmesi, bilimlerin de kendine yol bulurken felsefenin

yaklaşımlarından, kavramsallaştırmaktan yararlanması, felsefî çabanın işin içine girmesi gerektiği sonucuna ulaşırız.

Felsefenin üçüncü önemli görevi ise; yine, gelişen bilimlerin ulaştığı başka bir tür körlükle ilgilidir. Bu körlük, her bir bilimin kendi alanı ile yetinip, dünyayı kendi kavramları ile tanımlayabildiğini ve çözümleyebildiğini zannetmeleri şeklinde tezahür eder. Hâlbuki bütün bilimler insan içindir ve birbirlerine Descartes’in sözündeki gibi ağacın dallarının birbirine yakınlığı kadar yakındır, ayrıca yine onlar gibi aynı köke bağlıdırlar. İşte, felsefenin son görevi burada ortaya çıkar: bu aşamada kendini bilimlere anımsatma ve tek tek bilimlerin çalışmalarının ve ulaştıkları sonuçların bir havuzda toplanarak birbirleriyle etkileşim içinde görevdeşlik (sinerji) oluşturmalarını sağlamak; bilimlerin sahip oldukları dar bakış açısı yerine, eşyanın bütünüyle ilgili en genel açıklamaları verebilmek. (Schopenhauer, 2017 s. 25)

Felsefenin yol göstericiliğinden kendini mahrum bırakan bilimlerden biri de “Sağlık Bilimi” dir. Burada “Tıp Bilimi” değil de “Sağlık Bilimi” kavramını kullanmamızın nedeni, konuyu en geniş haliyle ele alma çabasıdır, tabii bir de “Tıp Bilimi”ne haksızlık etmemek kaygısı. Uzun zamandır –hatta belki denilebilir ki ilk çağlardan itibaren- “İnsan Sağlığının Temini” görevi bütünüyle “Tıp Bilimi”nin üzerine yıkılmıştır. Hâlbuki beslenmeden, barınmaya, fiziki çevresel şartlardan sosyal ilişkilere kadar insan sağlığını oluşturan ya da bozan neredeyse sonsuz sayıda etken, tıbbın ya da hekimin kontrolünde olmaktan çok uzaktır.

Hekim, bu etkenlerin yarattığı sorunlarla yüklü olarak önüne gelmiş olan hastanın şikâyetleri ile çalışmaya başlar, fakat aslında karşısında bir sorunlar yumağı vardır ve bunu çözmek zorundadır. Amaç, bu şikâyetleri ortadan kaldırmaktır. Bu noktada hekimin iki temel çaresizliği vardır. İlki, kontrolünde olmayan kaynakların üretmeye devam ettiği sorunlar, ikincisi, zaman, para v.b. kaynakların yetersizliği nedeniyle ve aldığı eğitimin sonucu olarak edindiği zorunlu ve kısıtlı bakış açısı. Bu nedenle bazen, sorun kökenlerine eğilmek bir yana, akut sorunu ortadan kaldırmak bile mümkün olamamaktadır. Bu, toplam sağlık yaklaşımı için bir başarısızlık olarak nitelense bile, bu başarısızlığın çok küçük bir kısmı hekime yüklenebilir.

Bu sorunun, esas olarak iki noktada kendini ortaya koyduğunu görürüz. Birincisi; Sağlık Bilimi’nin temel kaygısı epey zamandır –olması gerektiği şekliyle- “yalnızca insan” değildir. Hâlbuki eski çağlardan itibaren, “Sağlık” (o zaman için Tıp) ile

“İnsan”ı ayrı düşünmek mümkün değildi. Örneğin; Fransız filozof-hekim Paul Joseph Barthez [1734-1806] daha 1778 yılında yayınladığı kitapta Tıp Bilimini, “İnsan Bilimi” olarak nitelemiş ve kitabın adını da “İnsan Biliminin Yeni Öğeleri” (*Nouveaux Elements de la Science de L’homme*) olarak belirlemiştir. İkincisi; Tıp, başta da belirttiğimiz gibi, kaynakları ve yapılanması gereği “sağlığı temin” yerine, hemen tamamen “hastalıkları iyileştirme” amacına odaklanmak durumunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak, deyim yerindeyse ve bir ölçüde abartarak benzetirsek; bataklığı kurutmak yerine sivrisinekleri öldürmekle meşgul olmaktadır. Bu çaba, ne kadar gayretle çalışılırsa çalışılsın, sorunları bütünüyle ortadan kaldırmaktan çok uzaktır. Ayrıca zaten, yine bu çalışmalar çok zaman aldığı için, Tıp Bilimi’nin sorun kaynaklarına odaklanma olanağı da kalmamaktadır. Böylece, “Hastalıkları iyileştirme” alanını da içeren “İnsan Sağlığını Bütünüyle Temin” alanının büyük bölümü, sahipsiz ve kılavuzsuz kalmıştır. Bu belirtilen problemlerin tamamının kaynağı, temelde, sağlık biliminin felsefeden uzaklaşma hatasıdır.

Bu noktada, bilimle felsefenin ilişkisini ve görev alanlarını irdelemek yerinde olacaktır. Schopenhauer, bilimleri bir orkestradaki tek tek enstrümanlara benzetirken, felsefeyi basso continuosu’na¹ benzetir. (Schopenhauer, 2017 s. 24). Bu ses, bütün diğer seslerin bir zarfıdır², hepsi onun hareketlerini izler ve onun sınırlarının dışına çıkamaz. Schopenhauer sözlerini şöyle sürdürür: “Fakat buna ilave olarak her bilimin de kendi özel felsefesi vardır ve bu anlamda biz bitkibilim, tarih, vs. felsefesinden söz ederiz...(söz konusu bu felsefeden) her bir bilimin en yüksek yani o bilim içinde en genel/küllî görüş noktasından değerlendirilip anlaşılan belli başlı sonuçlarından fazlasını anlamayız. Bu en genel sonuçlar doğrudan evrensel felsefe ile irtibatlıdır...” (Schopenhauer, 2017 s. 25). Bununla birlikte bu felsefelerin herbirinin bulgularının, son tahlilde en genel hakikat (sistem felsefesi) ile ispatlanabilir olması gerektiğini belirtir.

Hem tek tek bilimler hem de felsefe varolan şeylerle uğraşır, sorularla gerçeğe ulaşmaya çalışırlar. Felsefeden farklı olarak bilimler varolan şeyleri parçalayıp farklı alanlara bölerek ve kendi aralarında iş bölümü yaparak araştırmalarını yürütürler. Çünkü her bir bilim kendi alanının gerçeklerine ulaşmayı amaç edinmiştir. Felsefe ise

¹ Orkestrada arka planda sürekli olarak çalan kalın ses.

² Matematik biliminde bir kavram olarak zarf, farklı hareketlerin eğrilerinin dış sınırını belirleyen teğet eğri anlamındadır. Diğer eğrilerin hareketleri, bu zarf eğrinin sınırları içeririnde kalmak durumundadır.

varlık dünyasının bütünü görmek iddiasındadır. Varolanın şeylerde ortak olan, birleştirici olan niteliği arayıp bulmaya çalışır. Bu şekilde felsefe, bir yandan, bilimle kendisi ve bilimler arasındaki ilişkileri gösterir, diğer yandan da bilimlerin kendi araştırma alanlarından ayrılmamalarını sağlar. (Mengüşoğlu, 1988 s. 19). Mengüşoğlu'nun bu sözlerini doğrular şekilde ve ileride göreceğimiz gibi, tıp bilimi, insanın hastalıklarıyla, onlara karşı alınması gereken önlemlerle uğraşırken, sağlığın bütün toplum için temini konusu siyaset biliminin konusu olabilmektedir. Felsefe ise, çok ilgisiz görünen bu iki bilim arasındaki ortak alanları ve sorunlara çözüm yollarını gösterir.

Tezimiz, içinde bulunduğumuz bu giriş bölümüyle birlikte dokuz bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümün birinci kısmında, sağlık kavramının etimolojik kökeni incelenecek ve birçok dilde bu kavramın iyilik ve doğruluk kavramları ile aynı kökten geldiği gösterilecektir. İkinci kısmında, bu kavramın günümüzdeki kullanımı ve taşıdığı anlam incelenecektir.

Üçüncü bölümde, tıp tarihi ve felsefe-tıp ilişkisi incelenecek ancak tarihsel bakımdan Platon'a kadar olan dönem ele alınacaktır. Bu bölümde, kısaca, Antik dönemde dünya tıbbına değinildikten sonra, Antik Yunan Tıbbı detaylı olarak iki kısımda ele alınacaktır. Birinci kısımda, Hippokrates'e kadar olan dönem, ikinci kısımda Tıbbın Babası Hippokrates'in dönemi ve sonrası incelenecektir.

Dördüncü bölüm tamamıyla Platon'a ayrılmış olup, üç kısımdan oluşmuştur: Platon'un yaşamı ve eserleri, Platon'un Felsefe'sinde teleolojik yaklaşım ve son olarak Platon'un Felsefe'sinde sağlık.

Beşinci bölümde, Platon'dan İbn Sînâ'ya geçiş yapabilmek bakımından, bu iki filozofun arasındaki dönemdeki sağlık kavramı ve yaşamış olan filozoflara iki kısımda değinilmiştir. Birinci kısımda Platon'un öğrencisi ve ardılı Aristoteles ve Tıbbın İkinci Dâhisi kabul edilen Greko Romen Hekim Galenos ve onun sağlık çalışmaları anlatılmıştır. İkinci kısımda İbn Sînâ öncesi İslam Felsefesi içinde Tıp Çalışmaları ve bu dönemdeki filozof-hekimler incelenmiştir.

Altıncı bölüm yine bütünüyle İbn Sînâ ile ilgilidir. Batılıların Avicenna dedikleri İbn Sînâ, tarihsel bakımdan, Hippokrates ve Galenos'tan sonra üçüncü sırada gelmekle birlikte, çok yaygın bir görüşe göre, gelmiş geçmiş En Büyük Filozof-Hekim de kabul edilmektedir. Bu görüşü doğrular şekilde, İbn Sînâ'nın temel tıp kitabı "*El-Kânun Fi't*

Tıb''ın 1510 yılında Avrupa'da yayınlanan Latince tercümesinin kapağında, farklı zamanlarda yaşamış bu üç büyük tıp adamının temsili resimleri, İbn Sînâ'yı diğerlerinin ortasında ve başında taçla gösterir. Başta bu kitabı olmak üzere, bütün tıp kitapları Avrupa Tıp Fakültelerinde ders kitabı olarak yüzyıllar boyu okutulmuştur. Tezimizin İbn Sînâ ile ilgili bu bölümünde Büyük Hekim, detaylı olarak üç kısımda anlatılmıştır. İlk kısımda yaşamı, eserleri ve felsefesi; ikinci kısımda İbn Sînâ felsefesinde teleolojik yaklaşım ve nefis kavramı, son kısımda ise bu filozofun felsefesinde sağlık ve tıp konuları bulunmaktadır.

Yedinci bölümde, Platon ve İbn Sînâ'nın sağlık anlayışlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Bu bölümde, bu iki filozofun felsefelerinde sağlık kavramına yaklaşım benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sekizinci bölümde, bugün sağlık sorununun geldiği nokta ve sorunun boyutları ile Platon ve İbn Sînâ başta olmak üzere, sağlığın temini sorununu ele almış ve çözümler üretmiş düşünürlerin düşüncelerinden hareketle, filozoflarımızın yaklaşımlarının Bütüncül (Holistik) Sağlığa ulaşmakta günümüze nasıl ışık tuttuğu gösterilmeye çalışılacaktır. Devamında, bu yaklaşımlardan yararlanarak bu sorunlara çözüm olmak bakımından geliştirmeye çalıştığımız düşünceler ortaya konulacaktır.

Dokuzuncu ve son bölümde, tezin bir değerlendirmesi ve konunun toparlanması yapılacaktır.

İçinde bulunduğumuz bölümün başında, sağlığın temini işinin tamamıyla tıbbıya yüklendiğini, hâlbuki tıbbın ve bu mesleğin sanatkârları olan hekimlerin, ellerindeki kısıtlı olanaklarla yapabildiklerinin ancak hastaların mevcut sorunlarına çare bulmaya çalışmak olduğunu belirtmiştik. Bu konudan yoğun şekilde hekimler de şikâyetçidirler. Tıp ve eczacılık bilimlerinin gelişmesi ile birlikte, bugün tedavide başarı oranlarının ve ortalama yaşam süresinin yükseldiğini kabul etmekle birlikte, hastalıkların tedavisinin çok yüksek maliyetli olması bir yana, ilaçların, tetkiklerin ve tedavi süreçlerinin bireylerin beden ve ruh sağlığına çok olumsuz etkileri olduğu belirtilmektedir. Hekimlerin tesbitlerine göre, bugün eskisine göre çok daha fazla hastalanıyoruz, ilaçların üretim ve kullanımı hekimlerin kontrolünden çıkmış durumda, koruyucu sağlık hizmetinin çok yetersiz olması nedeniyle teşhis ve tedavi süreçleri halkın parasal olarak kaldıramayacağı yükler haline gelmiş durumda. Koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesiyle, sağlık için harcanan kaynağın, beş ila

onda birine düşürülebileceği, ilâve olarak bu durumun sürdürülebilir olmadığı da bir gerçektir. Tıp ve özellikle ilaç bilimi, birer endüstriye dönmüş durumdadır. (Aslanoğlu, 2012 s. 5-6). Bunların hepsi en başta etik sorunlardır. Bu konu ve çözüm önerilerimiz, “Günümüzde Sağlık Sorununa Felsefe Açısından Bakmak” başlıklı sekizinci bölümde geniş biçimde ele alınacaktır.

Bütün bunların yanında, bugün, Tıp ve Felsefenin bütününü birbirlerinden kopuk olduklarını da söyleyemeyiz. Uzun yıllardır, Tıp Eğitimi’nde Deontoloji adı altında Tıp Tarihi ve Tıp Etiği dersleri verilmektedir. Bu derslerde, hekim adaylarına, hali hazırda karşılaşılan ve ileride yüzleşmek zorunda kalacakları etik konularda nasıl davranabilecekleri hususunda eğitim verilmektedir. Bu kapsamda, biyolojik etik, hücre çalışmaları, genetik, insanların ve hayvanların tıbbi deneylerde kullanımı, organ bağışı, ötanazi, hasta ile iletişim ve ayrıca halen denenmekte olan hayvan klonlama (kopyalama) ile birlikte ileride olabilecek insan klonlama konuları etik olarak sorgulanmaktadır. Bütün bunlar tıpla felsefenin ilişkileri konusunda çok olumlu gelişmelerdir, ancak dikkat edilirse tamamı felsefenin sadece etik dalının konularıdır. Bu çalışmalar, tıpla felsefenin arasındaki çok geniş mesafeyi daraltmak bakımından yetersiz kalmaktadır.

Bundan sonraki bölümlerde, bu mesafeyi daraltmak konusunda hem Platon ve hem de İbn Sînâ’nın, çalışmalarıyla ve düşünceleriyle bizlere nasıl ışık tuttukları anlatılacaktır. Fakat önce sağlık kavramını anlamak bakımından, bu kavramın etimolojik kökenini ve bugünkü anlamını incelemek yerinde olacaktır.

2. SAĞLIK NEDİR?

2.1. Kavramın Etimolojik Kökeni

“Sağlık” sözcüğü sağ, canlı, diri olma durumu, esenlik, sıhhat, afiyet anlamlarına gelir. (TDK, www.tdk.gov.tr) . Sözcüğün kökü “Sağ” sözcüğüdür. Bunun anlamı sağlamlık, doğruluk, dayanıklılık olup bu sözcüğün Asya Türkçesinden Anadolu Türkçesine geçtiği, ancak kökeninin yalnızca Türk dili olmayıp, eski dillerden Sanskritçede sâdhu (sağ, iyi), Sümercede zag (doğru iyi, sağ), Arapçada sahh (doğru, iyi), Arapça ve Farsçada sahih (sağ, doğru, diri, gerçek) sözcükleri ile aynı kökenden geldiği bilinmektedir. (Eyüboğlu, 2004 s. 570). Türkçe sağ sözcüğünden birbirine yakın anlamlarda sağlık, sağlam (dayanıklı, sağlıklı, dirençli, güçlü), sağlamak (sağlıklı duruma getirmek, dayanıklı kılmak, geçerlik kazandırmak) sözcükleri türetilmiştir.

Türkçede sağlık sözcüğü ile birlikte kullanılan esen sözcüğünün kökeni Moğolcadır ve sağlam, sağlıklı, dayanıklı anlamları ile birlikte mutlu anlamına da gelir. Bu sözcük Anadolu Türkçesinde yazın diline 14. Yüzyılda girmiştir. (Eyüboğlu, 2004 s. 242-243). Sevan Nişanyan, aynı sözcüğün sağ, salim, sağlıklı anlamlarına geldiğini ve kökeninin Farsça âsân (rahat, dingin, kolay) sözcüğü olduğunu belirtmektedir. (Nişanyan, 2009 s. 170).

Sağlık sözcüğünün zıt anlamlısı olan hasta sözcüğünün kökeni Farsça haste sözcüğü olup bu dilde tedirgin ve yaralı anlamlarına gelir. (Nişanyan, 2009 s. 230). Sağlık sözcüğünün diğer bir zıt anlamlısı sayrı sözcüğüdür. Eski Türkçedeki sayramak (saçmalamak) sözcüğünden gelir. (Ayverdi, ve diğerleri, 2007 s. 924)

Arapça doğru, iyi anlamına gelen *sahh* sözcüğünden Türkçedeki sağlık sözcüğü karşılığı sıhhat sözcüğü türetilmiştir. Yine İngilizcede *health* ile birlikte *wellness*, sağlık anlamına gelir ki *wellness* sözcüğünün *well* olan kökü iyi anlamına gelir. Görüldüğü üzere, her üç köklü dilde de (Türkçe, Arapça ve İngilizce), aynı anlamlara gelen köklerden (sağ, sahh ve well), yine aynı anlamlara gelen sözcükler (sağlık, sıhhat

ve wellness) sözcüklerine ulaşılmıştır. Bu da, doğru ve iyi kavramlarının sağlık sözcüğündeki önemini göstermesi bakımından ilginçtir.

2.2. Kavramın Günümüzdeki Anlam ve Kullanımı

Sağlık; 19.yy’ a kadar iş yapabilme kapasitesi olarak, sadece fiziksel açıdan iyilik olarak tanımlanmaktaydı. Bugün de sözlüklerde “Vücudun hasta olmaması durumu” olarak tanımlanmaktadır ve kavram halk arasında da bu anlamda kullanılır. Sağlığa bu kısıtlı ve yetersiz yaklaşım yavaş yavaş -en azından kâğıt üzerinde- değişmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2011) 1948 tarihli tüzüğünde sağlığı; sadece hastalık ya da sakatlığın olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali ve refah durumu” olarak tanımlamıştır. (DSÖ, 2011).

Sağlığın teşviki ve geliştirilmesi bağlamında sağlık, soyut bir durumdan çok fonksiyonel terimlerle anlatılabilen bir sonuca ulaşma aracı olarak, insanların bireysel, sosyal ve ekonomik olarak verimli bir yaşam sürmesine izin veren bir kaynak olarak düşünülmektedir. Sağlık, günlük yaşam için bir kaynaktır, hayatın amacı değildir. Sosyal ve kişisel kaynakları ve fiziksel kapasiteyi öne çıkaran pozitif bir kavramdır. Bu anlayış 1978 Alma-Ata bildirgesi ile “Temel Sağlık Hizmetleri” kavramı olarak DSÖ’ne üye ülkeler tarafından onaylanan Uluslararası sağlık sözleşmesinde ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Aynı görüşle yoluna devam eden DSÖ-Avrupa Bölgesi 1985 yılında “2000 Yılında Herkes için Sağlık” adı altında 38 hedef saptamıştır. 1998 yılında ise bu hedefleri “21.yy da Herkes İçin Sağlık” temel hedefine dönüştürmüştür. DSÖ, sağlığı tanımlarken yol gösterici olarak ele alınması gereken konuları aşağıdaki gibi belirtmiştir. (DSÖ, 2011)

Buna göre sağlık söz konusu olduğunda aşağıdaki dört yaklaşım gözden uzak tutulmamalıdır. Sağlık,

- Bireysel büyüme ve gelişmede kişisel isteklerin farkına vararak,
- Bireylerin kişisel basit gereksinimlerini fark ederek,
- Bireylerin çevresel değişiklere uyum sağlama yeteneğini ve kapasitesini göz önünde bulundurarak,
- Sadece hastalığın yokluğunda değil, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Sağlık, üç farklı ortamda ve bileşende ele alınır.

Fiziksel sağlık: Solunum, beslenme, boşaltım, hareket, uyku, cinsellik gibi ihtiyaçlarını tam olarak yerine getirebilme.

Ruhsal-duygusal sağlık: Bireyin kendisi ve çevresiyle sürekli uyum içinde olma. (Olumlu düşünme, yaşamdan zevk alma, başkalarıyla ve yalnız çalışabilme yeteneği, sorumluluk alma vb.)

Sosyal sağlık: Sevilme, ait olma, ailesiyle ve arkadaşlarıyla ilişkisi, iş durumu, sosyal uğraşların olması. (DSÖ, 2011)

Tam bir sağlık hali, bu bileşenlerinin üçünün de tam ve eksiksiz olması halinde sağlanabilir. Bu görüşe göre, aslolan ve eşyanın tabiatına uygun olan sağlıklı olmaktır. Doğa, kendi içinde tutarlı ve düzgün bir süreçte işler. Dolayısıyla, örneğin bir canlı içine doğduğu ve yaşamını sürdürdüğü çevre ile uyumsuz değil aksine uyumludur. Bu doğru (sağlıklı) gidişin dış ya da iç nedenlerle bozulması hâli sağlığı bozar ve canlıyı hasta eder.

Bu bütüncül yaklaşım, tıp tarihinde tıbbın felsefeyle içiçe olduğu dönemlerde yalnızca kâğıt üzerinde değil pratikte de geçerliydi. Bir sonraki bölümden itibaren, antik çağdan başlayarak, tıbbın felsefeyle içiçe olduğu dönemlerde tıbbın tarihi ve sonra da iki düşünürümüzün sağlık konusundaki görüşleri ele alınacaktır.

3. TIP TARİHİ VE FELSEFE-TIP İLİŞKİSİ

Hekimlik, Dünya'nın en eski mesleklerinden biridir. Eski çağ uygarlıklarında bile, sağlık konusunda yapılmış olan çalışmalara ilişkin bulgular vardır. Bu uygarlıklar arasında, Mezopotamya, Eski Mısır ve Hitit gibi ilk büyük uygarlıklar olduğu gibi, bugüne kadar gelmiş olan, Çin ve Hint uygarlıkları da sayılabilir.

Akdeniz çevresi ve Yakındoğu'da 5000 yıl önce ortaya çıkan tıp sanatı, bir sonraki medeniyete devredilip geliştirilerek, günümüzde dünyaya egemen olan bilimsel tıbbı meydana getirmiştir. Bu zincirin halkaları şöyle sıralanabilir:

Mezopotamya - Mısır tıbbı – Yunan ve Roma tıbbı

Bununla birlikte, sağlık çalışmaları ve tıbbın felsefeyle ilişkisinin, Antik Yunan Uygarlığı'nda ve M.Ö. V. Yüzyılda başladığı kabul edilir. (Bayat, 2016)

3.1. Antik Yunan'da Tıp

3.1.1. Hippokrates'e Kadar Antik Yunan Tıbbı

Antik Yunan Tıbbı, Modern Batı Tıbbı'nın temelidir ve bu tarihten çok önce, M.Ö. IX. Yüzyıldan itibaren bu toplumda çok güçlü bir tıp kültürünün geliştiği anlaşılmaktadır. Hekimlik mesleği Antik Yunan Uygarlığı'nda hep çok saygı görmüş bir meslekti. Bu uygarlıkta bütün hekimlere Asklepiad (Asklepios müritleri) denirdi. Bunlar güçlü bir lonca oluşturmuşlardı. Hekimler loncasına alınma, evlat edinilmenin bir şekliydi. Yeni üye, ana-babasına gösterdiği saygıyı ustasına da göstereceğine, kazancını kara günde onunla paylaşacağına, onun akrabalarına kendi kardeşleriymiş gibi davranacağına and içerdi. Asklepiadlar soy zincirlerini yüzyıllarca unutmadılar. Aralarından Hippokrates gibi çok ünlü hekimler çıktı. (Bayat, 2016 s. 102)

Antik Yunan tıbbı, Mitolojik dönem, Filozof-hekimler dönemi ve Bilimsel dönem olmak üzere üç dönemde incelenmektedir. (Altıntaş, 2008)

a) Mitolojik Dönem: Antik Yunan Uygarlığında din, yaşamın her alanına olduğu gibi, tıp konusuna da egemendi. Tanrıların insanları koruduklarına ve bunların büyük bölümünün insanları tedavi etme (iyileştirme) gücü olduğuna inanılırdı.

Homeros çağında, Podaleiros ve Makhaon adlarındaki iki cerrah oğluyla birlikte, iyileştirme gücüyle şöhret kazanmış Trikkalı (Teselya) bir hükümdar olarak tanınan Asklepios, şöhretinin yayılmasıyla birlikte, mitolojik bir kimliğe bürünerek, Apollon'un oğlu ve hekimlerin tanrısı kabul edilmiştir. Asklepios, Yunan mitolojisinde tanrılar panteonuna M.Ö. VI. yüzyılın sonlarına doğru katılmıştır. Daha sonra, Asklepios'un kızı Hygieia “Sağlık Tanrıçası” olarak, oğlu Telesphoros ise düşlerin yorumcusu olarak Asklepios'un yanında yer almıştır. “Hygieia” sözcüğü günümüzde Fransızca “hygiène”, İngilizce “hygiene” olarak batı dillerinde kullanılmakta olup, “hijyen” olarak da Türkçeleştirilmiştir. Bu sözcüğün anlamı, TDK Sözlüğünde, “sağlık bilgisi, sağlık koruma (hıfzıssıhha), sağlığa zarar verecek ortamlardan korunmak için yapılacak uygulamalar ve alınan temizlik önlemlerinin tümü” olarak verilmektedir.

Bu dönemde, Asklepios adına, “Asklepieion” denilen ve sayıları 300’ü aşan sunak ve tapınaklar kurulmuştu. Buralara ölümcül hastalar kabul edilmez, kabul edilenler, telkinler, büyüler, Aslepios’a yapılan adaklar, rüya yorumları, özel ilaçlar, şifalı sular v.b. yöntemlerle ruhen ve bedenen iyileştirilmeye çalışılırdı. Bu, yarı bilimsel yarı dinsel-gizemsel iyileştirme yöntemleri bir yandan devam ederken, filozof-hekimler tarafından, İyonya kıyıları, Knidos (Datça), Kos (İstanköy) ve Sicilya adalarında, farklı bir hekimlik anlayışını esas alan çalışmalar başlamıştır.

b) Filozof-Hekimler Dönemi: Filozof-hekimler, Asklepiadları şarlatan ve hırsız olmakla suçlamışlar ve onlarla alay etmişlerdir. Bu hekimler, çalışmalarında boş inanca yer vermeyen ve dinî kurumlarla ilgisi olmayan (lâik) kişilerdi. Bunların büyük kısmı teorisyendi, fakat bazıları deneysel çalışmalar da yapmışlardır. Bu dönemin en ünlü hekimi Hippokrates [M.Ö.460-M.Ö.375]’in ünü ve çalışmaları bugüne kadar gelmiş olup, Tıbbın Babası kabul edilir. Bu dönemden, Demokedes [M.Ö. VI. yy]; Epikharmos [M.Ö. 550- 460], Dört Unsur Teorisi’ni (su, toprak, hava, ateş) ortaya koyan Empedokles [M.Ö. ~492-32], Alkmaion [M.Ö. ~450], isimleri sayılması gereken filozof-hekimlerdir. Bu filozof-hekimlerin şu sözleri çok ilginç olup bazıları bugün için bile değerlidir:

Epikharmos: “bütün canlılarda hayatlarını koruma ve sürdürme konusunda tabiattan kaynaklanan belli bir bilgi vardır. Hayvanların yavrularını yetiştirmesi, beslemesi, koruması... onlarda bazı bilgilerin var olduğunu gösterir. Bu bilgiler insanda daha ileri aşamada olabilir, ancak tabiat dışında bir kaynaktan gelemmez. Dolayısıyla bütün bilgilerimizin kaynağı olan tabiat en büyük bilgidir. Sağlık konusunda da temel kaynak tabiattır. Sağlığı koruyacak bütün bilgiler onda mevcuttur. Sağlığın bozulması, tabiata aykırı davranışlar yüzündendir.”

Empedokles: “Bedeninizi ihmal etmeyin, ihmal edenleri onaylamayın, mideyi, kafayı ve ruhu bozduğu için acıkmadan yemek yemeyin, insanı ayartan yiyeceklerden uzak durun, az yiyin ve iştahla yenebildiği kadarıyla yetinin.”

Alkmaion: “Sağlık kavramı, sıcak-soğuk, nemli-kuru gibi kendine has özellikleri olan vücut sıvılarının dengesine tabidir. Bunlardan birinin azalması veya çoğalmasıyla bozulan denge hastalıkları meydana getirir.” (Altıntaş, 2008 s. 30)

Bu filozofların hepsinin ama özellikle Alkmaion’un bu düşünceleri daha sonra Hippokrates’in düşüncelerine ve çalışmalarına ilham vermiştir.

c) Bilimsel Dönem: Yunan tıbbında bu dönemde, tıbbı bakış açıları birbirinden farklı olan iki önemli okul vardı: Kos Tıp Okulu ve Knidos Tıp Okulu. Kos Tıp Okulu, hekimin yaratıcılığının doğuştan gelen bir özellik, bir sanat kabiliyeti olduğunu ve mesleğin usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilebileceğini savunmuş; Knidos Tıp Okulu ise, benzerlikler veya ortak özellikler esas alınarak ortaya konan teorilerle hekim yetiştirmeyi ve hasta tedavi etmeyi üstlenmişti. Kos Tıp Okulunun büyük ustası Hippokrates’in fikirleri tıbbı hâkim olduğundan Knidos Tıp Okulu bir süre sonra etkisini kaybetmişti. Bu nedenle bu dönem içerisinde ağırlıklı olarak ele alınması gereken şahsiyet Hippokrates ve ekol de onun mensubu olduğu Kos Tıp Okulu’dur.

M.Ö. V. Yüzyıldan itibaren tıbbın felsefeyle ilişkisi sürmekle birlikte bilimsel tıp dönemi de Hippokrates’le birlikte filizlenmeye başlamıştır. (Altıntaş, 2008)

3.1.2. Hippokrates ve Sonrası Antik Yunan Tıbbı

Hippokrates, aileden hekimdi. Büyük dedesi Gnosidikus, dedesi Hippokrates, babası Heraklides, oğulları Thessalos ile Drakon ve manevi oğlu Polybos hekim olup Asklepios soyundan geldiğine inanılan hekimler ailesi Asklepiadesler Loncasına mensuplardı. Hippokrates, tıbbı geleneksel dinî-sihri tedavi metotlarından ve

hurafelerden ayıklamaya çalışmış; akla ve deneye yer veren bir tıp anlayışı ortaya koymuş; Mısır, Kos ve Knidos tıp okullarının deneysel birikimlerini sistemleştirmiş, tümevarıma dayanan tıp anlayışını geliştirmiş; bilimsel değilse de akılcı (rasyonel) tıp anlayışının temellerini atarak, hekimliğe, geçmiş çağlardakinden daha büyük bir güven ve saygınlık kazandırmıştır. Asklepieion geleneğinden geldiği için tıbbi tanrısal bir sanat olarak görmüş, hekimin hem tanrıların yardımından hem de tabiatın iyileştirici gücünden faydalandığına inanmıştır. Bütün çalışmalarını kayıt altına almıştır. M.Ö. III. yüzyılda İskenderiye’de derlenen bu tıp koleksiyonu *Corpus Hippocraticum* adıyla bilinir. (Hoşafçı, 2012)

Hippokrates ve öğrencilerinin görüşleri, yıllar içerisinde Eski Yunan tıp camiasına hâkim olmuş ve modern tıbbın temelini atmıştır.

Hipokrates’in ileri yaş döneminde, felsefe tarihi sahnesine çıkan Platon, kendisinden saygıyla ve övgüyle söz ederek “tıbbın felsefe ve diğer ilimlerden ayrılarak kendi başına bir bilim haline gelmesini sağlayan kişinin Hippokrates” olduğunu belirtir. (Hoşafçı, 2012). Bununla birlikte, Platon’un tıba ve sağlığa yaklaşımı, Hippokrates gibi pratik değil, bütünüyle felsefî düzeydedir. Aslında bizim çalışmamızın çıkış noktasını oluşturan husus da, tıbbın felsefeden bir bilim olarak ayrılmasının yararları yanında, felsefeyle kavramsal bağlarının çok zayıflaması şeklinde ortaya çıkan zararlarına, diyaloglarında sıkça değinen Platon’un bu yöndeki görüşleridir.

4. PLATON VE PLATON DÜŞÜNCESİNDE SAĞLIK KAVRAMI

Platon'un sağlık kavramına yaklaşımının anlaşılmasına katkı sağlayacağı için, Platon'un yaşamı, eserleri ve felsefesi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

4.1. Platon'un Yaşamı ve Eserleri

Platon, M.Ö. 427'de Messina'lı tanınmış bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Gerçek adı Aristokles'tir. Platon adının, geniş omuzları nedeniyle kendisine daha sonra beden eğitimi öğretmeni tarafından verildiği söylenir. Sırasıyla Herakleitos'un öğrencisi Kratylos, Sokrates, Megaralı Eukleides ve Pythagorasçıların öğrencisi oldu. Atina'nın kuzeybatısında yeralan ve dostları tarafından satın alınmış olan Akademos Bahçeleri'nde kurduğu Akademia isimli okulda M.Ö. 385'den ömrünün sonuna kadar (M.Ö. 347) felsefe okuttu. (Weber, 1998 s. 49).

Platon eserlerinin hepsine sahip olduğumuz tek Yunan filozofudur. Eleştirmenler, ona atfedilen eserlerin bir bölümünün ona ait olmadığına çoğunlukla hemfikirler. Bir kısım eserin de ona ait olduğu şüphelidir. Ayrıca, Diyalogların hemen hepsinde hocası Sokrates, bilge konuşucu olduğu için, eserlerdeki görüşlerin hangisinin Sokrates'e hangisinin Platon'a ait olduğu belirsizdir. Buna karşın, Sokrates'in Platon'un hocası olması ve Sokrates'in hiçbir yazılı eser bırakmaması nedeniyle felsefe tarihinde bu eksiklik ya da belirsizlik üzerinde önemle durulmaz.

Bütün bu endişeler bir yana bırakılarak, Platon'un diyaloglarının içeriklerini kronolojik sırayla açıklamak gerekirse:

1.*Sokrates'in Savunması (Apologia)*: Üç ana bölümden oluşan bu eserin ilk bölümünde Sokrates'in kendisine yöneltilen suçlamalara karşı yaptığı savunma; ikinci kısmında ceza konusunda ileri sürdüğü teklif ve üçüncü kısmında mahkeme karşısındaki son konuşması yer alır.

2.*Kriton*: Sokrates'in haksız olarak suçlu bulunması ve bunun üzerine Kriton ve arkadaşlarının kaçma önerisinin tartışılması ile Sokrates'in her şeye karşın yasalara bağlı kalacağını açıklaması.

3.*Euthyphron*: Sokrates'in dinin özü, dinsel ödevler ve kutsallık konularındaki tartışmasını içerir.

4.*Euthydemos*: Kriton ve Sokrates'in karşılıklı söyleşilerinden oluşan bu eser tartışma sanatı üzerinedir.

5.*Lakhes*: Sokrates, bu diyalogun da başkişisidir ve bu diyalogda cesaret konusu işlenir.

6.*Ion*: Sokrates'in Ephesoslu Rhapsodos İon ile karşılaşması sonrasında; şiirin, akılsal, deneyim ya da gözlemle elde edilen bilgi ile karşılaştırıldığı ve incelendiği bir eserdir.

7.*Protagoras*: Platon'un, "erdemın özü, kavramı ve erdemler birliğı" konularını işlediğı eseridir.

8.*Kharmides*: Platon, bu diyalogunda "ölçölülüğün ne olduğunu" araştırır.

9.*Gorgias*: Bu eser, Platon'un sofizmle açıkça hesaplaşmayı sürdürdüğü diyaloglarındanr. Retorik sanatını derinlemesine işlediğı bu yapıtında sözün gücü, haklılığın ne olduğu gibi soruların da yanıtları aranır.

10. *Hippias I (Büyük Hippias)*: Platon'un "güzel"ın ne olduğu tartıştığı diyalogudur.

11. *Hippias II (Küçük Hippias)*: "İsteyerek mi yoksa istemeyerek mi haksızlık yapmak tercih edilebilirler?" sorunu tartışılır.

Bu diyaloglar, Gençlik Çağı Dönemi Diyalogları ya da Sokratik Diyaloglar olarak nitelenir.

12.*Lysis*: Sokrates'in başkahraman olduğu ve dostluk konusunun tartışıldığı diyalogtur.

13.*Meneksenos*: Perikles'in Cenaze Töreni Söylevi'ni alaylı bir dille ele aldığı eseridir.

14.*Menon*: Platon, bu eserinde doğru bilginin kaynağı araştırmasında ruhun ölümsüzlüğü düşüncesine dayandırdığı "erdemın öğretilebilirliğı" teorisini ortaya koyar.

15.*Phaidon*: Sokrates'in ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra cezanın infaz edileceği gün gerçekleşen konuşmaların diyalog formunda aktarıldığı eserdir. Eserde ruhun varlığı, ölümden sonra ruhun deneyimleyecekleri ve hatırlama (anamnesis) kuramı gibi konular tartışılır.

Bu diyaloglar, Gençlikten Olgunluğa Geçiş Dönemi Diyalogları kapsamındadır.

16.*Şölen*: Sokrates'in, sevgilerin dayanakları ve bu sevgiler arasında en üstün olanını belirleme araştırması yanı sıra tragedya ve komedyaya üzerine tartışmalarından oluşur.

17.*Devlet*: Bu uzun diyalog formundaki eserinde adalet, İdeal Devlet ve buna bağlı konular işlenir.

18.*Kratylos*: Bu eserde kavramların ve adların kökenleri araştırılır.

Bu diyaloglar, Olgunluk Dönemi Diyaloglarıdır.

19.*Parmenides*: Parmenides, Zenon gibi yaşlı filozoflar arasında genç ve deneyimsiz bir kişilik olarak tasvir edilen Sokrates'in söyleştiği oldukça girift ve teknik bir eserdir. Platon, bu eserinde ontolojinin temel problemlerinden olan birlik–çokluk meselesi ile İdealar Âlemi'ne ulaşma yollarını ve imkânlarını tartışır.

20.*Theaitetos*: Platon'un bu diyalogunda İdealar öğretisinin ilkeleri ve bilgimizin kaynağı araştırılır.

21.*Phaidros*: Sevginin ve ruhun doğasının ne olabileceği araştırılır.

Bu diyaloglar, Olgunluktan Yaşlılığa Geçiş Dönemi Diyaloglarıdır.

Bunlardan sonraki şu diyaloglar ise, Yaşlılık dönemi Diyalogları olarak nitelenir:

22.*Sofist*: İdealar kuramının tartışılması ve derinleştirilmesi.

23.*Devlet Adamı*: Platon'un, “kim yönetmeli?” ya da “yöneticinin öz nitelikleri neler olmalı?” sorularına cevap aradığı politika felsefesi eseridir.

24.*Timaios*: Yalnızca başlangıç kısmı diyalog formundayken geri kalan kısımlarının tamamı monolog tarzında yazılmış oldukça teknik bir eserdir. Platon'un astronomi,

matematik, fizik, kimya, teoloji, antropoloji, psikoloji, kozmoloji konularındaki fikirlerini ve neredeyse tüm bilgi teorisini ortaya koyduğu eseridir.

25.*Philebos*: Haz ile iyyinin karşılaştırılması yapılır.

26.*Yasalar*: Hacim bakımından en geniş ve politika, etik, eğitim, psikoloji, felsefi antropoloji, din, yasa, Tanrı, suç, ceza, v.b. konuları işlediği eseridir. Bu diyalogda Platon, devlet konusunu tekrar ele almıştır. Devlet’le karşılaştırıldığında Yasalar, çok daha gerçekçidir. Bu dönemde Pythagorasçı felsefenin etkisi büsbütün artmıştır. Fakat Platon felsefesinin temelindeki teleolojik yaklaşım gücünü ve yerini hâlâ korumaktadır. (Gökberk, 1993 s. 53-67)

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Platon’un eserleri ve felsefi görüşü hakkında bilgi vermek, onun tıp onun tıp hakkındaki görüşlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Özellikle Platon’un teleolojik yaklaşımı, onun tıp hakkındaki görüşleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, Platon’un Felsefesi’nde teleolojik yaklaşıma gözetmek yerinde olacaktır.

4.2. Platon’un Felsefesi’nde Teleolojik Yaklaşım

Platon’un felsefesi’nin bütününe ele almak bu çalışmanın kapsamının çok üzerindedir. Bu nedenle, Platon’un Diyalogları’nda yalnızca Platon’un temel felsefi yaklaşımı olduğu genel kabul gören Teleolojik Yaklaşım konusundaki düşünce ve vurguları ele alınacaktır.

Eski Yunanca erek ya da en son amaç anlamındaki “telos/τέλος” (Peters, 2004 s. 369) ile bilim, bilgi, söz anlamlarına gelen logostan türetilen ve “gâyebilim” ya da “erekbilim” anlamına gelen teleoloji kavramı, genel olarak, “evreni amaçlarla araçlar arasında bir ilişkiler dizgesi” olarak gören tüm yaklaşımlara verilen addır. (Güçlü, 2002 s. 482-483).

Teleolojinin, her şeyin kendi doğal amacı olduğu, her şeyin Tanrı’nın planının eseri olduğunu bildiren nihaî nedenler, doğadaki ya da sosyal fenomenlerin kendilerinden önce gelen nedenleri ile birlikte yönelmiş oldukları amaçlarla da açıklanabileceğini ifade eden yorum, son amaçlara erişmeyi mümkün kılan süreçler bütünü anlamlarında kullanılan terim olarak yani Tanrı’ya dayalı olarak (Cevizci, 2005 s. 1602) tanımlandığı gibi, canlıya herhangi bir dış motiv ya da dış güç tarafından dikte edilmiş olmak yerine canlı varlığın yapısında bulunan amaçlılık ve denge sistemi olarak da

tanımlanmıştır. (Mengüşoğlu, 1988 s. 156). Gerçekte Platon'un bu kavrama bu ikinci anlamı ile yaklaştığını düşünmekteyiz.

Buna kanıt olarak *Euthypron* diyalogu gösterilebilir. Platon, Sokrates'e şunları söyler: "... Sen bunlara sahiden inanıyor musun? Bütün bu masalların doğru olduğunu mu söyleyeceğiz, Euthypron? ... Aziz Euthypron, biliyor musun, hakkımdaki şikâyetlerin sebebi belki de, tanrıların üzerine anlatılan bu gibi şeylere inanmayışımdır." (Platon, 1958 s. 11)

Platon için en üstün kavram "iyi"dir. Platon'a göre, Tanrı'nın (Demiorgous) kendisinden önce yaratılmış olan fakat düzensiz halde yani kaos halinde bulduğu evreni düzene, yani kosmos'a dönüştürmek istemesinin iki nedeni vardır. İlki, Tanrı'nın öncelikle herşeyin en iyisini istemesidir. İkincisi ise, Tanrısal düzenin her zaman ve her bakımdan en iyi olduğunun kabulüdür.

Tanrı tarafından düzene konulmuş olan bu evren, aynı zamanda bu özelliğiyle doğmuş olan şeylerin en güzelidir. (Platon, 2018 s. 41-42). Evren ve diğer herşey gibi İnsan'da da temel gaye Mutlak İyi'ye yani Tanrı'ya varmaktır.

Platon'a göre kozmik düzen ile siyasal düzen arasında benzerlik vardır. Bedenin düzen ve uyumluluğuna sağlık ve güçlülük denildiği gibi, ruhun davranış düzen ve düzgünlüğüne, yasalara uygunluk ya da kısaca yasa denir. Sonuç olarak, insanın sağlığı, ruh iyiliği ve sağlığına, ruh sağlığı da ruhun yasaya uygun olarak düzenlenmesine indirgenmiştir. (Platon, 1982 s. 100)

Bütün bu anlatılanlardan görüldüğü üzere; teleoloji, evrendeki gayeyi ve düzeni ifade ettiği gibi, insandaki düzeni de kapsar. Yanısıra, Platon'un sağlık kavramına yaklaşımında da teleolojinin çok etkili olduğu belirtilmelidir.

4.3. Platon'un Felsefesi'nde Sağlık

Platon, hemen hemen bütün diyaloglarında sağlık kavramına çok sıklıkla değinmiştir. Bu kavrama, hem felsefî olarak iyilik, doğruluk, ölçülülük, düzenlilik mecaz anlamlarını vermiş, hem de sağlık kavramını canlı sağlığı anlamında kullanmıştır. Her iki tür kullanım için diyaloglarından yüzlerce alıntı yapılabilir. Örneğin; birinci tür kullanım için: "...gerçekten de sağlıklı bir devlet yapısı arzu ediyorsak, benim bu bahsettiğim devlet biçimini kendimize örnek almamız gerekir." (Platon, 2005 s. 68). İkinci tür kullanım için: "sağlık konusunda, bütün çağlar için hem olanı, hem olmuşu,

hem de olacak olanı ve nasıl olacağını bilen tek bir bilim vardır: hekimlik” (Platon, 1986 s. Lakhes, 85). Platon zaman zaman da kavramı aynı cümle içinde hem gerçek hem de mecaz anlamlarıyla kullanmıştır. “Sağlıklı şeyler sağlık doğururken, hastalıklı şeyler hastalık doğurmaz mı?” (Platon, 2005 s. 122) veya “...yargıcın sağlıklı kararlar verebilmesi için sağlıklı bir ruha sahip olması, bunun için de gençliğinde kötü işlere bulaşmamış olması şarttır.” (Platon, 2005 s. 96)

Platon için, düzen ve ölçülülük her şeyin temelidir. Kallikes’e şöyle seslenir: “...herşeyin erdemi düzeninden gelir, düzenli olan ölçülüdür... Filozoflar bize diyorlar ki Kallikes, dostluk, düzen, ölçülülük, yerle ve gökle, tanrıyla ve insanla sıkı sıkıya bağlıdır; işte evrene bu yüzden Kosmos, ya da düzen derler, düzensizlik, karışıklık demezler dostum.” (Platon, 1982 s. Gorgias, 115-116). Sağlık kavramını da düzenle tanımlar : “bedene düzen ve uyumluluk veren etkiye sağlık ve güçlülük, ruhun davranış düzenine (sağlığına) yasalara uygunluk denir”. (Platon, 1982 s. Gorgias, 112).

Platon’a göre, yasa aklın bir ürünüdür ve doğa ile özdeştir. Yasa koyucu ancak akıl aracılığı ile toplumun gereksinimlerine uygun bir kurallar bütünü getirebilir ve zaten yasa koyucu doğru, güzel ve iyi kavramlarının niteliğini kavramış bir filozoftur. (Platon, 2007 s. Giriş bölümü, 34). Aslında tam bu nedenle yasa (nomos) ve akıl (nous) aynı kökten gelir Platon’a göre. (Platon, 2007 s. 476).

Düzen, bireyden ve özellikle onun ruhundan başlar ve aşama aşama gelişerek devlet düzenine ulaşılır. Gerçekte, bireyi ve devleti, düzen ve ölçülülük yönünden incelerken, aynı kavramları kullanır: Olumluluk için sağlık, olumsuzluk için hastalık. Hatta bazen sözlerinden, bireyi mi yoksa devleti mi kastettiği belirsiz hale gelir. “beden ve ruha ikişer sanat uygun düşer; bedenın sağlığını sürdürmesine beden eğitimi, hastalıklarının giderilmesine hekimlik sanatı. Aynı şekilde ruha da iki sanat karşı düşer yargılama ve yasalar. Yargılama beden eğitiminin karşılığıdır, yasalar ise hekimlik sanatının.” (Platon, 1982 s. Gorgias, 66)

İnsan, beden ve ruhtan oluşur. Fakat kendi başına bırakıldığında sadece zevke yönelen beden, aklın buyruğundaki ruhun kontrolünde olmalıdır. Çünkü ruh tanrısal olandır, değişmezdir ve ölümsüzdür, beden ise gelip geçicidir, ölümlüdür. (Platon, 1963 s. 80). “ruha ait şeyler; ölçülülük, doğruluk, cesaret, kolay öğrenme, zihinde tutma, iyi yüreklilik ve buna benzer şeylerdir... İnsanda herşey ruha, ruhun kendisi de akla

bağlıdır. Akıl olmadan ruhun iyi olmasına imkân yoktur. Demek ki, yararlı olan şey akla uygundur.” (Platon, 1982 s. Menon, 173-174).

Platon’un ağırlıklı olarak iki diyalogunda (*Protagoras* ve *Sofist*) çok sert şekilde eleştirdiği sofistlerin yanlışlarından ve zararlarından söz ederken bile verdiği örnek yine sağlık üzerinedir. Sofist’i, verdiği zarar itibarıyla beden için mal satan tüccara benzettir. Tüccar nasıl sadece satacağı maldan edeceği kârâ bakar ve fakat sattığı şeylerin (gıda, giysi, ayakkabı vb) sağlığa yararlı olup olmadığı ile ilgilenmezse, sofist de benzer şekilde, sattığı bilginin ruh için yararlı mı yararsız mı olduğuyla ilgilenmez, kazanacağı ün ve para önemlidir onun için. Aslında, bunu ayırt etmek için -Platon’un ifadesiyle- her iki sahtekârın-ki bunlara insanların zevklerini sömürerek, onlara, lezzetli ama zararlı gıdaları sunan aşçıları da ekler- yeterli bilgisi de yoktur.

Platon’a göre her varlık kendi belirlenimine (anlamına, amacına) (TDK, www.tdk.gov.tr), ancak kendine uyan erdemle erişir, insanın özünü oluşturan ruh da “kendine özgü erdemle ancak kendi belirlenimine erişebilir” Erdem, ruhun kendi içindeki düzeninin sağlanması, sağlıklı olması ve ruhun her bir bölümünün kendi üzerine düşen işi yapmasıdır. (Akarsu, 1988 s. 106).

Platon’un eserlerinde, insan ve devlet kavramları birbirlerine geçişler yapılarak anlatılır. Devlet üç sosyal katmandan oluşur: Yöneticiler, koruyucular ve üreticiler. Devlet’teki bu katmanlar özellikleri ve nitelikleriyle insan için de geçerlidir. Bu ilkelere biri bizi bilgi edinmeye; ikincisi taşkınlığa, öfkeye; sonuncusu yemeye, içmeye, çiftleşmeye ve buna benzer isteklere yönlendirir. (Özcan, 2006 s. 73)

Bu üç yanını adaletle dengeleyen insan uyuma ulaşmış olan ve kendini yöneten insandır. “Bedenin organlarının herbirinin kendi işini yapmasıyla sağlığın ortaya çıkması gibi, ruhun bölümlerinin “tabiata uygun bir düzenle sıralanıp bağlanması” ile de doğruluk denilen şey ortaya çıkar; hastalık veya eğrilik ise bu düzenin bozulmasıdır.” (Özcan, 2006 s. 75)

Beden için yararlı ve zararlı olanları beden eğitimi öğretmenleri ve hekimler, ruh için olanları ise ruh hekimleri bilir. (Platon, 1986 s. Protagoras, 127). Burada ruh hekiminden kastedilen sanat erbâbının, ruh sağlığı konusunda uzmanlaşmış hekim ya da filozof olduğu öngörülebilir.

Platon, sağlık konusuna, yalnızca hastalıklar bakımından değil fakat bütüncül sağlığın temini ve korunması bakımından eğilmiştir. Bütün diyaloglarında, beden için

beslenme, arınma (temizlenme), giyinmenin ve idmanın, sağlığın korunması bakımından çok önemli olduğunu, bunların sağlıklı olup olmadığını bilecek olanın da beden eğitmenleri ya da hekimler olduğunu defalarca ifade etmiştir. Fakat her durumda, önleyici sağlığa vurgu yaparak, hastalıkları önleyen beden eğitimi sanatının, hastalıkları iyileştiren hekimlikten üstün olduğunu belirtmiştir. (Platon, 1982 s. Gorgias, 128).

Lysis'te hekimden önce bireyin kendi kendisine bakması gerektiğini vurgular. "Sağlıklı bir bedenin ne hekime ihtiyacı vardır ne de başka bir şeye; kendine yeter" (Platon, 1986 s. Lysis, 108)

Yukarıdaki paragraftaki ifadeler, sağlık kavramına olağanüstü ileri bir yaklaşım tarzıdır. Belki ancak son bir yüz yıldır, beden eğitiminin ve gıdanın sağlığa olumlu ya da olumsuz etkilerinin üzerinde durulmaktadır. Bugün bile, gıdadan giysiye, kullandığımız araçlardan yaşam tarzımıza, insana temas eden her şeyin aslında sağlığımızı oluşturduğu düşüncesine gelmiş değiliz. Bu konuda, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yoğun şekilde çalışmasına karşın, çok kısıtlı bir çevreye sesini ve etkisini duyurabilmektedir. Platon ise o çağda, bugün DSÖ'nün yerleştirmeye çalıştığı – sağlıklı insanların yaşayabileceği- sağlıklı şehir/devlet kavramını, çoğu diyalogunda ama özellikle *Devlet*'te geniş şekilde işlemiştir. "...sağlıklı bir devlet yapısı arzu ediyorsak, benim bu bahsettiğim devlet biçimini kendimize örnek almamız gerekir." (Platon, 2005 s. 68).

Platon, kendini bir filozof-hekim olarak nitelemez ama yaptığı değerlendirmelerle, derinlemesine şekilde sağlığın felsefesini yapar ve hatta filozof-hekimleri, işlerini doğru yapmadıkları için kıyasıya eleştirir. Bu yaklaşım tarzıyla, bugünkü bütüncül sağlık kavramının öncüsü olduğu rahatlıkla belirtililebilir. "...gözleri baştan, başı gözlerden ayrı tedavi etmemek gerektiği gibi, başın da ruhtan ayrı ele alınmaması gerekir. Yunanlı hekimlerin hastalıkların çoğunu iyileştirememelerinin nedeni, tedavi etmeleri gereken bütünü iyi tanımamalarıdır. Çünkü bütün kötü durumda olunca, parçasının sağlıklı olması imkânsızdır....Bütün bedenin sağlıklı olması isteniyorsa önce insanın ruhu tedavi edilmelidir, ruh da güzel söylevlerin yarattığı bilgelikle tedavi olur. Ruh sağlıklı olunca başı ve bedenin geri kalanını sağlıklı kılmak kolaydır." (Platon, 1986 s. 32).

İnsanları sağlıklı kılmak için önce onları bilgili bireyler yapmak gerektiği üzerinde durur. "... Vatandaşlara sağlanan zenginlik, özgürlük ve fesatçılığın yokluğu gibi şeyler ne kötü ne de iyidir. Bunun fayda ve mutluluk vermesi için insanları bilgili kılmalıdır." (Platon, 2000 s. 48). Çünkü cahil insan çok kolay aldatılabilir. Bu insanlar zevklerinin esiridirler ve tembeldirler. "Vücudun sağlığını rahatla tembellik yok eder, ama idmanla hareket ona uzun ömür verir" (Platon, 1986 s. Theaitetos, 195). Aklın kontrolünde olmayan zevkleri nedeniyle insanlar, bunları kullanan -aşçı, tüccar, sofist gibi-sahtekârların eliyle ve diliyle ruhen ve bedenlen hastalanarak felakete sürüklenirler.

Bugün, tıpta çok yeni bir yaklaşımla, -kansere dâhil- bütün hastalıkların alerji olarak nitelenebileceği savunulmaktadır. Alerji şöyle tanımlanmaktadır: Vücuda giren antijen niteliğindeki maddelere karşı oluşan bağışık cevabı ve canlıyı korumak yerine bazı doku yıkımlarına ve hastalıklara neden olan aşırı tepkimeler. (TDK, www.tdk.gov.tr s. Alerji maddesi). Bu antijenler vücuda dışarıdan girebileceği gibi, vücudun bir kısmının bütüne yabancılaşması sonucu vücudun içinde de oluşabilir. Yine Platon, Sofist'te bu yaklaşımın ipuçlarını şöyle vermektedir: "Ruhtaki kötülükler ikiye ayrılır, biri bedende hastalıklar diğeri ruhtaki çirkinlikler (ölçsüzlük, ölçü yokluğu)... hastalık ve anlaşmazlık aynı şeydir, anlaşmazlık doğaca akraba olanın herhangi bozucu bir etki altında kalarak zıtlaşmasından başka bir şey değildir.... Anlaşmazlık ve hastalık ruhun bozulmasıdır..... bedenın çirkinliğı için idman, hastalığı için tıp sanatı (kullanılır)." (Platon, 1986 s. Sofist, 292)

Platon için esas ve öncelikli olan sağlık halini sürdürmektir, yani koruyucu tıptır, hastalıkların iyileştirilmesi zorunluluk dolayısıyla oluşan bir katlanma halidir. Bu düşüncesini felsefî temele de oturtur: "hastalanmayan insan hastalanıp iyileşenden daha mutludur, çünkü mutluluk fenalıklardan kurtulmak değil onlara düşmemektir." (Platon, 1982 s. Gorgias, 84)

Beden sağlığı için alınan gıdalara ve idmana önem vermek gerektiği gibi, ruhun sağlığı için de ruhu besleyen gıdalara (düşüncelere) ve idmana (okuma, tartışma, yeni şeyler öğrenme) önem vermek gerekir. Aksi halde, yanlış bilgilerle dolmuş, tembelleşmiş bir ruh, hastalıklara davetiye çıkarır. "Hasta bir ruh, önce bedeni sonra giderek etrafını hasta eder." (Platon, 1986 s. Theaitetos, 204).

Yanlış gıdalarla beslenmiş ve hastalanmış vücudu hekimler iyileştirmek için, hastaya kusturucu ilaçlar verirler. Bu şekilde bedeni zararlı şeylerden arıtırlar. “hekim yaptığı ilaçlarla ve tütsülerle bedeni ve ruhu arıtarak insanları iyileştirir.” (Platon, 1982 s. Kratylos, 219). Amaç, yanlış doğrudan, zararlıyı yararlıdan ayırmaktır. “idman ve hekimlik sanatı doğru ayırma yoluyla canlı varlıkların vücutlarında içsel temizlik, banyo sanatı da dışsal temizlik yapar.” (Platon, 1986 s. Sofist, 291). Aynı şekilde hasta bir ruh da ancak kötü düşüncelerden arıtılarak iyileştirilebilir. “hekimlere göre bedendeki engel aşılmazsa beden kendisine verilen yiyeceklerden yararlanamaz. Aynı şekilde ruhu yanlış bildiği şeylerden arıtmadıkça doğru bilgileri öğrenmesi sağlanamaz.” (Platon, 1986 s. Sofist, 296).

Platon’un ruh sağlığına beden sağlığından daha fazla önem verdiğini görmüştük. Bunu, o seviyede irdeler ki, insanın uyanıkken kendine hâkim olması, ruhunun aklının hâkimiyetinden çıkmaması gerektiğini belirttiği gibi, uyku halinde düşündüklerine gem vurması gerektiğini, aksi halde ruhen huzursuz olacağını, sağlıklı bir uyku uyuyamayacağını belirtir. “Gereksiz hazlar, zevkler ve dürtüler içinde birkaçı, sanırım örflere, âdetlere ve düzene ters düşüyorlar; insan bunları doğuştan getiriyor. Ancak yasalar ve insanın iyi dürtüleri akıl ile işbirliği yapıp bu (kötü) dürtüleri denetim altına alırlarsa, bunlar, kimi insanların yakasını tamamen bırakırlar ya da geriye çok az zayıf (dürtü) kalır; ancak gene kimi kimselerde bunlar çok daha güçlü ve sayıca fazladır. Öteki, mantıklı, sakın bölümün hâkimi olan ruh bölümü uykudayken, rüyada ayaklananları; hayvansı ve esrik, tika basa doymuş bölüm yerinden kalkar, uykuyu şöyle bir üzerinden atar, oradan uzaklaşıp hazlarının tadını çıkarmak ister. Böyle duygular içinde, bildiğin gibi, mantıktan, akıldan ve utançtan tamamen kurtulmuş ve serbest kalmışçasına her şeyi göze alır. Hiç tereddüt etmeden kendi öz annesi ile ya da başka herhangi bir insan ile tanrı ve hayvan ile ilişkiye girmeye çalışır; her türlü akraba ilişkisi suçunu (ensesti) işler ve hiçbir doyumdan kendini men etmez: Kısacası hiçbir delilikten ve utanç verici davranıştan korkup geri durmaz. Oysa iç dünyasında (ruhen) sağlıklı ve mantıklı biri olarak ve aklını harekete geçirdikten, onu iyi düşüncelerle besleyip kendine iyice geldikten, aklını başına topladıktan sonra yatmaya gitmek ise bambaşka bir şeydir.” (Platon, 2005 s. 212). Platon, bu ifadelerle, hem ruhsal sağlığın insan sağlığının en önemli kısmı olduğuna vurgu yapmış, hem de Freud’un yüzyıllar sonra yaptığı “Rüyaların Yorumu” başlıklı çalışmalarıyla ortaya koyduğu, bilinçaltının

rüyalarda ortaya çıktığı ve rüya yorumlarının psikoterapinin bir parçası olduğu buluşlarının öncülüğünü yapmış olur.

İleri sürdüğü çözümün yararları konusunda da şunları söyler düşünerümüz : “Bu durumda, uyuyabilsin ve iyi yanı haz ve acıyla kargaşaya sürüklenmesin, dolayısıyla da kendi başına, düşüncelerle baş başa kalsın, hâlâ anlayamadığı (kimi) geçmişe, şimdiye ya da geleceğe ait bilgiler üzerinde kafa yorsun diye ruhunun o arzu eden yanını ne aç bırakmış ne de aşırı beslemiş, ayrıca ruhun o atılgan, öfkeli, çabuk kızan yanını sakinleştirmiş, canını, başkalarına duyduğu öfkelerle sıkmaksızın dinlenmeye çekilip (yatağına) uzanmıştır; yani dürtüleri ve öfkeyi uyuşturmuş ve sadece, içinde aklın konukladığı üçüncü bölümü harekete geçirmiştir. İşte bütün bunlardan sonra dinlenmiş olacağından, bu durumda hakîkati (gerçeği) muhakkak ki kavrayacaktır ve rüyalarının çehreleri (görüntüleri) örf, âdet ve yasaya çok az aykırı olacaktır.” (Platon, 2005 s. 213)

Hekim yalnızca hastalıkları iyileştirmez aynı zamanda hastalık nedenleri ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri de alır. Bu konuda, hastanın söz hakkı yoktur, hekimlik sanatını bilen hekimin ellerine kendisini teslim etmesi gerekir. “bedeni hasta olan adamın yiyeceğini içeceğini kısıtlamanın doğru olması gibi ruhu hasta olan adamın da isteklerini dizginlemek gerekir” (Platon, 1982 s. Gorgias, 113).

Platon, beden ve ruhun insanın iki ayrı parçası olduğu gibi, bu parçalara hitabı bakımından, hekimlik ve hatipliğin benzeştiğini ifade eder. Bu benzeşmede ilaçların (pharmakon) karşılığı da nutuklardır. İlaç zehir olabildiği gibi sağlık verici de olabilir. Aynı şekilde kötü bir nutuk insan ruhuna zarar verir, iyi bir nutukla ise, ruhta doğruluğa bir alışkanlık, bir inanç ve bir erdem yaratılmış olur. (Platon, 1997 s. 106). İlaçları beden sağlığı için çok dikkatli kullanmak gerekir. Bunun için de önce bütünün doğasını (tabiatını) bilmek gerekir. Çünkü bütünün tabiatı bilinmedikçe parçanın tabiatı bilinemez. (Platon, 1997 s. 107). Ayrıca her hastaya, onu tanıyarak ve etkisini kontrol ederek, ilacı dikkatli şekilde uygulamalıdır. Yoksa hazırlanmış bir ilaçtan herkesin aynı yararı elde edeceğini ummak saflık olur. Hatta bu şekildeki hazır ilaç, yarar yerine zarar da verebilir.

Ünlü düşünür Jacques Derrida, Platon’un *Phaidros* diyalogunu, yazdığı *Platon’un Eczanesi* isimli kitabında kendine kadarki dönemden çok farklı şekilde okuyarak yorumlamıştır. (Derrida, 2012). Tezimizle doğrudan ilgili olduğu için, bu kitaptan

ilgili bölümü almayı uygun bulduk. Platon *Phaidros*'ta, bir (Antik) Mısır tanrısından söz eder, Theuth'tan. Theuth, birçok başka şeyle birlikte yazının da mucididir. Buluşunu Kral Thamus'a şu sözlerle sunar, yararlı olup olmadığını belirleyip onaylaması için: “yazı sayesinde Mısırlılar daha bilgili ve geçmişi hatırlamaya daha yetili olacaklar, bilginin de belleğin de ilacını buldum”. Kral aynı fikirde değildir. Theuth'a harflerini öğrenenlerin tembelleşecekleri ve belleklerini işletmeyecekleri için unutkan olacakları uyarısını yapar. “Yazıya güvendikleri için” der “etraflarındaki şeyleri hatırlayacakları yerde, dışarıdan, kargacık burgacık izler sayesinde hatırlamaya çalışacaklardır. Sen bellek için değil hatırlama için ilaç buldun. Öğrenime gelince; sen öğrencilerine ancak gerçeğe benzer şeyleri öğretirsin, gerçeğin kendisini değil. Bunlar, öğretmensiz şekilde, harfler sayesinde gırtlaklarına kadar bilgiye gömülecekler, ancak, doğru düzgün düşünemedikleri halde kendilerini bilgin zannedeceklerdir. Böylece bilgili adam değil bilgili adam bozması olacaklardır.” (Platon, 1997 s. 116-119).

Derrida, yaptığı teşbihlerde (benzetme) Platon'un, hekimliği hatipliğe karşı düşürdüğünü belirterek, bu diyalogda bedeni iyileştirmek için kullanılan ilacı da, söz ve yazıya karşı düşürdüğünü savunur. Birey için uygun olan ilacın iyi sözlere karşı geldiğini, hazır ilaçlarınsa yazıya benzediğini belirtir. (Derrida, 2012 s. Önsöz). Yazı, *Phaidros*'tan yukarıda yapılan alıntıdan açıklıkla görüleceği üzere, hasta ruhların derdine derman olmayacaktır. Yazı ölüdür, yazarı tarafından yazılmış bitmiştir, hiçbir şekilde hiçbir açıklama yapamaz, sorduklarınıza cevap veremez. Fakat söz öyle değildir, canlıdır, açıklanmasını istediğinizde size cevap verir, sizinle tartışır. Benzeştirilirse, yazı, hazır ilaç gibidir. Belki zararı yararından çoktur. Zaten gerçekte de, ilacın topluma uygulanma süreci yeterince hızlı interaktif (etkileşimli) bir süreç olmadığı için zararı çok sonra anlaşılabilir. Sözse, öyle değildir, birey için özel olarak hazırlanmış ilaç ve tedavi gibi interaktiftir, doğrudan soruna dönük çözümdür ve sonucunu hemen alırsınız.

Konumuzun kısmen dışında olmakla birlikte belirtmek isteriz ki; Platon'un hemen bütün eserlerini düz metin şeklinde değil de diyalog şeklinde yazmasının nedeni, diyalogun vereceği yararı, düz metnin veremeyeceğini düşünmesi olabilir. Çünkü şöyle der Platon: “kendi göçüp gittikten sonra ardında kitaba geçmiş bir sanat bırakmak isteyen de, bu yazıdan açık ömürlü bir bilgi elde edeceğini düşünen de büyük bir safdillik etmiş olur.” (Platon, 1997 s. 119).

Bu yorum, Platon'un, çağımızda ilaç endüstrisinin geldiği nokta dikkate alındığında, ne kadar ileri görüşlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan en fazla 100 yıl önceye kadar, hekim, hastayı tanımak suretiyle ve detaylı olarak yaptığı muayene sonucunda hastanın hastalığını iyileştirecek ilacı önerir. Eczacı da, muhtelif formüllerle, hekimin önerdiği ilaçları eczanesinde gerekli oranlarda hazırlardı. İlaç endüstrisi bir sanayi olduktan sonra bu zincir kopmuş, hekim, şablon ve hazır haldeki ilaçları hastalarına önermeye başlamıştır. Böylece, sağlık alanı bütünüyle ilaç endüstrisinin kontrolüne girmiştir. Bilginin kontrolünü elinde tutan ilaç endüstrisi, neyin yararlı neyin zararlı olduğuna karar verir hale gelmiş, hatta bugün yararlı görülen ilaçların, bir süre sonra yan etki adı altında verdiği yarardan daha fazla zararlı olduğu vakalar görülmüştür. Bu konu, bütünüyle tıpta etik konusunun bir parçasıdır.

Hekimlik sanatında etik, Platon'un çok önem verdiği başka bir noktadır. Öncelikle, hekimlik sanatının, iyilikle ilgili bir sanat olduğunu özellikle vurgular. Hekimliğin, gıdalar söz konusu olduğunda aşçılığın tersi ve aşçılığın da yalnızca zevkle ilgili olduğunu, aslında bu nedenle sanat da sayılamayacağını belirtir. (Platon, 1982 s. Gorgias, 108). Hekim, hastanın iyiliği için gerekirse ona rağmen doğru olanı yapmaktan kaçınmamalı ve kesinlikle yalnızca zevklere hitap eden aşçılık gibi uğraşlara meyletmemelidir.

Hekim, tıp tanrısı Asklepios'a, doğruluktan ayrılmayacağına, daima iyilik yolunda çalışacağına yemin etmiş bir sanatçı ve bir meslek erbâbıdır. "Ruhu ve bedeni yetiştirmenin iki yolu olduğunu, bunlardan birinin zevki, diğerinin en yüksek iyiliği gözettiğini" bilir ve daima iyilikten yana sanatını icra eder. (Platon, 1982 s. Gorgias, 121). Hekim, diğer yandan, yalnızca yaptıkları ve söyledikleriyle değil, aynı zamanda kendi bedeni ve ruhuna gösterdiği özenle etrafına örnek olmalıdır. Aksi halde özü sözü bir, doğru bir adam olmamış olur. Bu tür kişilerin sözlerine de güven olmaz. Bu nedenle, "hekim olduğunu iddia edenin önce kendi sağlığını sorgulamak gerektiğini" söyler. (Platon, 1982 s. Gorgias, 122).

Sağlıkla ilgili bütün bu değerlendirme ve görüşleriyle birlikte, yukarıda, Platon'un bir filozof hekim olmadığını ve aslında kendisini de bu şekilde nitelemediğini belirtmiştik. İlave olarak, ruh sağlığını beden sağlığının önünde gördüğünü ve ruh sağlığının temininin ancak sağlam ve iyi yasalar yapmakla mümkün olduğunu düşündüğünü de ilave etmiştik. Buna ilişkin görüşlerini detaylı olarak Siyaset Felsefesi yaptığı "*Devlet (Politeia)*" ve "*Yasalar (Nomoi)*" isimli kitaplarında açıklar.

“*Devlet*” eserinde, yasalar yönetim biçimlerini destekleyen, onların değerlerini belirleyen öğelerdir. Oysa “*Yasalar*” eserinde, yasalar doğrudan yetkiyi oluşturan öğelerdir. *Devlet* olgunluk dönemi eserlerindendir, oysa *Yasalar* Platon’un yaşlılık döneminde yazdığı en son eserlerindendir. *Devlet*’te ideal devleti tasarlarlarken *Yasalar*’da ancak yapılacak çok doğru yasalar yoluyla toplumun düzene kavuşturulabileceğini belirtir. İlave olarak bu yasaları topluma öğretmek ve benimsetmek gerektiğini vurgular. Bu iki eser arasındaki görece farklılıklara karşın, düşünürümüz öyle anlaşılmaktadır ki; sağlıklı toplum, doğru yasalar ve sağlıklı bireyler amacına sonuna kadar sadık kalır.

Platon, ideal devlet’i oluştururken öncelikle sağlıklı bir toplumun ancak sağlıklı bireylerden oluşabileceğini düşünerek, işe dünyaya getirilecek çocukların seçiminden başlar, ya da daha doğru bir deyimle bu çocukların ana-babalarından. Platon’da daha devleti kurarken var olan bu sağlıklı ve güçlü birey hassasiyeti çok aşırı ve günümüz için insanlık dışı olmakla birlikte, düşünürümüzün sağlığa verdiği önemi anlamak bakımından önemlidir. Platon’a göre bu şekilde seçilerek yetiştirilen çocuklar, sadece biyolojik bakımdan sağlıklı, güçlü bir insan soyunun devamını güvence altına almakla kalmazlar, aynı zamanda devletin birliği ve bütünlüğüyle birlikte, neşe ve mutluluk veren bir toplumsal düzeni sağlamış olurlar. (Platon, 2005 s. giriş).

Platon, bu şekilde özenle dünyaya getirilmiş çocukların, sağlıklarını sürdürmek üzere alacakları besinleri tek tek saymayı ihmal etmemiştir. Yararlı yiyecekler içinde sebzeleri, zararlı yiyecekler içinde ise tatlıları belirtmesini, özellikle üzerinde durulması gereken bir husus olarak görmekteyiz. Bugün, tatlıların çok tüketilmesinin insan sağlığı için çok zararlı sonuçları olduğu bilinen bir gerçektir. Glaukon’un Platon’un yararlı yiyecekler içinde saydığı yiyeceklerin, hem nitelik hem nicelik olarak çok zayıf olduğunu belirtmesi üzerine, Platon cevaben, sadece ihtiyaçlarla yetinmek yerine, aşırı ve zararlı yiyeceklerle beslenmenin bireylerin sağlığını bozacağı gibi giderek toplumun sağlığını bozacağı ve nihayet toplum düzenine çok önemli şekilde tehdit oluşturacağı uyarısını yapar. Ayrıca böyle bir beslenme tarzının insanları son derece uyuşuk hale getireceği uyarısını yapar. Bunu önlemek üzere, sağlıklı beslenmeye ilave olarak itina ile belirlenmiş beden idmanına da ihtiyaç vardır. Fakat nasıl müzikte sadelik ruhun ölçülü olmasını sağlarsa, jimnastikte sadelik te bedenini sağlıklı olmasını sağlar. (Platon, 2005 s. 68, 93).

Bütün bunların yanında, aşırı sağlık düşkünlüğü sorunundan ve bunun insanın sağlıklı düşünmesini ve yaşamasını engellediğini belirterek “hastalık hastalığı” kavramını belirtmeden bu ruh hastalığına belki ilk temas eden filozof olmuştur. (Platon, 2005 s. 95). Çünkü Platon için esas olan şey, ölçü ve düzendir.

Platon sağlığa şu şekilde felsefi bir yaklaşım getirir: “Sağlıklı şeyler sağlık doğururken hastalıklı şeyler hastalık doğurur... Sağlığın ortaya çıkması demek, bedende yöneten ile yönetilen (bölümler) arasındaki doğal bağın kurulmasından başka bir şey değildir. Hastalık, bu kısımlar arasındaki adalet ilişkilerinin doğaya aykırı biçimde işlemesiyle ortaya çıkmaz mı?” Ruh sağlığını da ihmal etmez: “ruhun kusursuzluğu, tamamlanmışlığı ruhun sağlıklı olması, güzelliği ve asil bir tavır ve tutum, tersi ise hastalık, çirkinlik ve zayıflıktır.” (Platon, 2005 s. 122)

“Yasalar”da ise doğru hazırlanmış yasaların, insansal ve tanrısal iyi şeyleri sağladığını, insansal iyi şeylerin başında sağlığın geldiğini belirtir. (Platon, 2007 s. 57). Sadece haz veren ve başka hiçbir amacı olmayan şeylerle, sağlıklı şeyleri hep birbirlerine karşıt olarak konumlandırır.

Sağlığı ve hastalığı bütün yaşama yayılmış olarak düşünür. Her ikisinde de haz ve acı olduğunu ama sağlıklı yaşamda hazzın acıya, hastalıklı yaşamda ise acının hazzı baskın olduğunu savunur. (Platon, 2007 s. 198).

İnsanın, her zaman ama özellikle çocuk yapacağı dönemde ahlaklı davranması gerektiğini, aksi halde doğacak çocuğun, ana-babasının bu ahlaksızlığından pay alacağını, beden ve ruhen sağlıksız olacağını savunur. (Platon, 2007 s. 247). Hatta sağlık konusunda olabildiğince detaya girerek, hamile kadınların kendi sağlığı ve doğacak bebeğin sağlığı için yürüyüş yapmasının zorunlu kılınmasını önerir.

Platon, bu yaklaşımlarıyla, sağlık kavramını diyebiliriz ki; felsefesinin ve ideal devletinin temeline oturtmuştur.

Platon’un sağlık kavramına yaklaşımını bu şekilde inceledikten sonra tezimizin ikinci düşünürü İbn Sînâ’ye geçmeden önce bu iki filozof arası dönemde tıp bilimindeki ve tıp-felsefe ilişkilerindeki gelişmelerle yaklaşık 1600 yıllık bu dönem boyunca ortaya çıkmış filozoflara ve filozof-hekimlere değinmek gerektiğini düşünmekteyiz. Çünkü Platon’da görüldüğü ve İbn Sînâ’da da ilerideki bölümlerde görüleceği üzere, bu iki filozofta ortak olan görüşler, bu ara dönemde de hem Avrupa’da hem de İslam coğrafyası’nda hekim-filozof ilişkileri bakımından bir gelenek halinde devam etmiştir.

Bu nedenle, bu ara dönemde sağlık konusunda çalışmaları ve görüşleri bulunan önemli filozoflardan sözetmek yerinde olacaktır. Platon'un ğrencisi Aristoteles bu filozofların ilkidir. Aristoteles de, Platon'da gördüğümüz yaklaşımı sürdürmüş ve sağlık kavramını hem günlük yaşam içerisindeki yeriyle hem de siyaset felsefesindeki konumuyla kapsamlı olarak ele almıştır.

Aristoteles'den sonra ele alacağımız filozof hekim, Hipporates'ten sonra en büyük ikinci filozof hekim kabul edilen Greko Romen Galenos sayılmalıdır. Galenos sağlık alanındaki görüşleriyle İslam coğrafyasını derinden etkilemiş ve bu coğrafyada Clfns adıyla nlenmiştir.

İslâm coğrafyası ise bu bakımdan çok daha zengindir. Bu filozoflar arasında da, İslam Felsefesi geleneğini başlattığı kabul edilen el-Kindi, Abbasi Halifesi Memun'un kurdurduğu Daru'l-Hikme'nin başhekimliğine getirdiği Huneyn b. İşhak, münhasıran tıp konusundaki özgün çalışmalarıyla bilinen Ebu Bekir er-Rzi ve Farabi'nin isimleri zikredilmelidir.

Bundan sonraki bölümde, adı geçen bu filozoflar yaşamları ve çalışmaları ile incelenecektir.

5. PLATON VE İBN SÎNÂ ARASINDAKİ DÖNEMDE SAĞLIK KAVRAMI VE FİLOZOFLAR

5.1. Antik Yunan ve Greko Romen Dönem

Aristoteles, Platon'un öğrencisidir ve Platon gibi O da bir filozof hekim olmamasına karşın sağlık konusuyla yakından ilgilenmiştir.

Platon'un "İdealar" öğretisine karşılık, Aristoteles, gerçeklerin tek tek varolanlar yani bu dünyada mevcut olanlar olduğunu savunmuştur. Bu nedenle, onun felsefesinde başlangıç noktası, soyut akıl yürütme değil, gözlemlenmiş gerçekliklerdir. Bu yaklaşım, Aristoteles'in felsefesinin doğal ve rasyonel yönünü ortaya koyar. Çözümleri gerçekçi düzlemde arar, çünkü araçlar sınırlıdır. Bunu, sağlığı örnekleyerek şu sözlerle ifade eder: "Sağıltma (hekimlik) sanatı, sınırsız bir sağlık ortaya koymayı erek edinir, öteki sanatlar da herhangi bir sınır koymadan, olabilecek en yüksek ölçüde elde etmeyi isterler; oysa amaca ulaştıran araçlar sonsuz değildir... amacın kendisi her örnekte sınırı saptar." (Aristoteles, 1975 s. 22)

Aristoteles'in felsefesinin en önemli yönlerinden biri, Hocası Platon'un ki gibi amaçsallığı yani teleolojik olmasıdır. Bütün Doğa'yı varlıkların nedeni olarak görür. "Çünkü hareket ve değişme içinde olan varlıklar vardır. Doğa en genel olarak bu 'hareket ve değişme içinde olan varlıkların hareketlerinin nedeni ve ilkesi' olan şeydir". (Arslan, 2011 s. 22). Evrende her varlığın belli bir amacı vardır ve bu amaca göre değişim ve gelişim gösterir. Şöyle der: "Bu yolda biraz ileri gidenler ise bitkilerde de amaç için yararlı şeyler oluşuyor diye düşünüyor; sözgelişi 'yapraklar meyveyi korumak içindir'. Dolayısıyla doğa gereği ve bir şeyden ötürü güvercin yuvasını yapıyorsa, örümcek ağını örüyorsa, bitkiler yapraklarını 'meyveler için veriyor' köklerini 'beslenmek için' yukarıya değil aşağıya salıyorsa, şu açık: doğa gereği oluşan ve var olan nesnelerde bu aynı neden var. Doğa da iki anlamda hem madde hem de biçim (morphe) olarak kullanılıyor; amaç ise biçim; öteki şeyler amaç

için, amaçtan ötürü: öyleyse biçim, şekil nedendir, hem de ‘ereksel neden’ (he hou heneka)”. (Aristoteles, 2001 s. 199)

Aristoteles, sağlığı yalnızca tıptan ibaret görmez. İnsanı çevresi ile birlikte görür. Olabileceklerin en iyisi olan devlet modeli Politeia’yı kurarken en önce dikkat ettiği husus, insanların sağlığıdır. *Politika*’da bu konuya şu sözlerle değinir: “Halkın sağlığı düşünölmek gerektiğı için, bu iş bir ölçüde şehrin en iyi yerde kurulmasına ve doğru yana bakmasına, bir ölçüde de temiz su sağlanmasına bağılı olduğundan, buna da büyük bir özen gösterilmelidir. Çünkü bunlar badence sağlığımızı en çok etkilerler. İnsanların içecekleri su başka amaçlarla kullanılacak sudan ayrılmalıdır.” (Aristoteles, 1975 s. 215).

En iyisinin, doğaya göre yaşamı, alışkanlıklara göre yaşamı ve aklının yol göstericiliğini yani bu üçünü, uyumlu ve dengeli bir şekilde işletmesi gerektiğini, bunlardan yalnızca birinin yol gösterici alınmasının insana yanlış şeyler yaptırabileceğini belirtir. (Aristoteles, 1975 s. 220). Ama özellikle, “İnsanın bütün eylemlerinin doğaya uygun olması gerektiğini, buna aykırı olanların hiçbir zaman haklı olamayacağı” saptamasını yapar. (Aristoteles, 1975 s. 201).

Aristoteles’in felsefesinin teleolojik yönünü bu şekilde vurguladıktan sonra, belirtmeliyiz ki; filozomuz, sağlığın, bir canlının ve özellikle bir insanın yetilerinin bütünüyle kullanılması ile bağlantılı olduğunu düşünür. İnsanın, yalnızca bedensel değil aynı zamanda ve daha önemlisi zihinsel bir varlık olduğunu ve insanla hayvanı ayıran niteliğin insanın zihinsel yetileri olduğunu belirten Aristoteles, insansal gelişmenin ancak bedensel gelişme ile birlikte zihinsel gelişme de olursa mümkün olduğunu, yalnızca bedensel çalışmayla yetinen insanların köleden farksız olduğunu savunur. (Aristoteles, 1975 s. 14).

İnsanın bu değerli zihinsel çalışmaları yapabileceğı, kendini insanca geliştirebileceğı zamanı, “boş zaman” olarak niteler ve insanın “inceliklerle bezenmiş boş zamanı olan bir yaşam sürebilmesi” gerektiğini vurgular. (Aristoteles, 1975 s. 222). Burada “boş zaman”, dinlenme ve eğlenme anlamına gelmez, uğraşmaya değer ve kendi içinde-fayda gayesiz yani hasbî olarak- değerli bir şey üstünde çalışmayı anlatır. Zaten de, Aristoteles, ideal devleti Politeia’nın halkının ancak, boş zamanı olmayan köleler değil, zihinsel yeteneklerini değerlendirebilen ve geliştiren özgür insanlar

olabileceğini, köleler üzerindeki despotça yönetime göre bu tarz yönetimin daha soylu ve erdeme daha uygun olduğu söyler. (Aristoteles, 1975 s. 223)

Yaşanacak şehrin, insan ve onun sağlığı ve gelişimi için çok önemli olduğunu şu sözlerle belirtir. “Eğer ruh, canlı bir yaratığın vücudundan bile önde gelen bir parçası sayılmak gerekiyorsa, o zaman şehirlerde de ruha karşılık olan (tekabül eden) parçaları salt zorunlulukları karşılayan ve maddi işlere yarayan öğelerden daha önemli saymalıyız.” (Aristoteles, 1975 s. 116).

Aristoteles, tıbbın, bugün için yararlandığı hemen hemen tek felsefe alanı olan Etik için de önemli şeyler söyler. Sanki bu günleri görmüş gibi, amaçları sağlık olması gerekirken, tüm etkinliklerini para üstünde yoğunlaştıran hekimleri eleştirir. Bunların, amacı araç, aracı da amaç haline dönüştürdüğünü söyler. (Aristoteles, 1975 s. 22).

Hekimlerin tıbbi eylemlerinin doğru yapılıp yapılmadığına yine ancak bir başka hekimin karar verebileceğini belirterek bugünün Tabip Odalarının fonksiyonlarını tarif eder. (Aristoteles, 1975 s. 88).

O dönem için de çok iyi yazılı kaynaklar ve tedavi kılavuzları olmasına karşın, hekimlerin inisiyatiflerinin ellerinden alınmaması gerektiğini, her şeyin kitaba harfi harfine uygun yapılmasının en iyi yöntem olmadığını, bu durumda hatalar yapılabileceğini belirterek, o zaman için çok gelişmiş olan Mısır tıbbından örnekler verir. (Aristoteles, 1975 s. 100). O dönemde Mısır’da hastalar dört gün süreyle kendi hallerine bırakılır, iyileşmezse, o durumda hastaya hekim müdahale edermiş. Bunun nedeni, kendi kendine iyileşebilecek hastaya yapılacak müdahalenin onu daha fazla hasta edebilecek olması düşüncesiymiş. Bu detaylara hâkim olması, Aristoteles’in hekim olmamasına karşın sağlık konusunu çok yakından takip ettiğini göstermektedir.

Aristoteles’ten yaptığımız tüm bu alıntılardan görüldüğü üzere, Aristoteles, Platon’un sağlık konusundaki görüşlerini geliştirerek devam ettirmiştir.

Hippokrates’le birlikte üç büyük filozof-hekimden ikincisinin ve deneysel tıbbın öncüsünün Bergamalı Galenos (MS.129- MS.199) olduğu kabul edilir. (Altıntaş, 2008). Yazdığı eserler 1500 yıl tıpta etkili oldu. Anatomi çalışmaları çok önemlidir. Galenos’da Hippokrates gibi, Pithogorasçıların kurduğu Sicilya Tıp Ekolü’nü takip eder. Bu ekolün temel ilkesi eşyada adalet yani denge ve düzendir. Bu ekolün mensuplarından Alkeon sağlığı, sıcak-soğuk, yaş-kuru, acı-tatlı gibi zıtlar arası dengenin olması, hastalığı ise bu dengenin bozulması olarak tarif eder. Galenos, bu

yaklaşımı sürdürerek dört hilt³ (kan, balgam, kara safra, sarı safra) ve dört mizaç (demevî⁴, balgamî⁵, sevdâî⁶, asabî⁷) görüşünü ortaya atar. Bu görüş günümüze kadar gelerek, psiko-somatik anlamda, beden yapısı ve karakter arasında ilişki yaklaşımının temelini oluşturmuştur.

Galenos, Platon psikolojisindeki nefsin şehvet, öfke ve akıl güçlerini karaciğer, kalp ve beynin mizacıyla özdeşleştirerek, bu organlardaki bozulmanın hastalıkları oluşturduğunu, bunlarla ilişkili olan ruhun da ölümü olduğunu *Fî Enne kuva'n-nefs tevâbi li-mizâci'l-beden* adlı eserinde belirtir. (İslâm Ansiklopedisi).

Galenos'un pratik tıbbî çalışmalarına gelince; Hastalardaki gözlemlerine Roma'da maymunlar üzerine yaptığı incelemeleri katmış ve Hipokrat'ın anatomisine birçok ilaveler yapmıştı. Kas ve kemiklerin ayrıntılarını inceledi, kafa sinirlerinin yedi çiftini, kalp kapakçıklarını tanımladı. Maymunlar üzerinde yaptığı fizyoloji deneyleri de önemlidir. Kasların çalışmasını denetleme mekanizmasını inceleyebilmek için omuriliğe kesi yaptı, duyu ve motor sinirler arasındaki farkı gösterdi, idrarın idrar kesesinde değil de böbreklerde oluştuğunu ispat etti.

Galenos, Hipokrat'ın koyduğu dört sıvı teorisini kabul ederek geliştirdi. Sağlığın kan, kara safra, sarı safra ve balgamdan ibaret dört sıvının dengesine bağlı olduğu, ayrıca “Pneuma” denen ve kanda bulunan çok hafif bir buharın vücuttaki birçok olayda sorumlu olduğunu öne sürdü.

Atardamarlarda hava değil kan taşındığını deneysel olarak ispat etmiş, böylece 400 yıllık yanlış bir kabulü düzeltmişti. Galenos'un tıbbi en önemli katkılarından biri de "Kan dağılım teorisi" dir ve bu teori Tıpta W.Harvey'e kadar 1600 yıl süreyle etkili olmuştur. Galenos tedavide polifarmasi (birçok ilacın bir araya getirilmesi ile hazırlanan ilaç) kullanırdı. Çok ilaç kullanarak hızlı etkili olmak isterdi. Onun hazırladığı ilaç reçeteleri çok uzun yıllar uygulanmıştır. Tıbbi hızlı tedaviyi sokan bu

³ Eski dilde Ahlât-ı Erbaa: insanın biyolojik, ahlâkî ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen dört sıvı madde. (İslâm Ansiklopedisi)

⁴ Demevî: Kanın çokluğu sebebi ile hâsıl olan mizaç. (Türkçe Sözlük)

⁵ Balgamî: Ağırkanlı.

⁶ Sevdâî: Melankolik, hüznü, kara sevdalı.

⁷ Asabî: Sinirli, öfkeli.

birçok ilacın bir arada kullanılması yani Galenos usulü ilaçlar tıpta yüzlerce yıl etkili olmuştur.

Galenos, felsefenin tıpla doğrudan bağlantısını ortaya koymak üzere, Yunanca adı “*Hoti Ho Aristos Hiatros Kai Filososfos*” olan ve İsmail Yakıt’ın “*Erdemli Tabib Bir Filozof Olmak Zorundadır*” ismiyle İbn Ebi Useybia’nın Arapça çevirisinden Türkçe’ye çevirdiği kitabı yazmıştır. Bu kitapta Galenos, tıp ve felsefenin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Eğer sen ‘tabib nefesine hâkim olmalıdır, iffetli olmalıdır ama filozof olmamalıdır’ veyahut sen ‘tabib bedeninin tabiatını bilir, organların işlevlerini bilir ama mantık sanatını bilmez bilmesine gerek yoktur’ dersin abuk sabuk konuşup boşuna tartışıyorsun (demektir)”. (Yakıt, 2015 s. 125).

Galenos, bazı tabiblerin Hippokrates’e hayran olduklarını ancak onun yolundan gitmedikleri, felsefenin ne mantık alanından ne de ahlâk alanından hiçbir feyz alma zahmetine katlanmadan tabib olmaya çalıştıklarını, bunların tabib değil gerçekte mütetabbib (tabib geçinen şarlatan) olduklarını belirtir. Sözlerini “erdemli tabibin esas amacının para kazanmak, mal-mülk sahibi olmak değil insanlara yararlı olmak üzere Hippokrates’i ve felsefeyi bilmek ve kullanmak olmalıdır” diyerek bitirir.

Bütün bu felsefî ve tıbbî görüş ve çalışmaları ile Galenos, Hippokrates ile İbn Sînâ arasında bir halka olmuştur.

Dünya tarihinde, Hippokrates ve Galenos’tan sonra üçüncü büyük filozof-hekim olan İbn Sînâ ise bir İslâm filozofudur. Bununla birlikte, İbnî Sînâ’ya kadar gelen dönemde İslâm Felsefesi içinde de çok yoğun Tıp İlmi çalışmaları yapılmıştır.

5.2. İbn Sînâ Öncesi İslam Felsefesi İçinde Tıp Çalışmaları

İslâm dünyasının felsefe (hikmet) ile tanışması, VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Bağdat şehrinin kurulmasıyla ve bu şehir merkezli olarak sistematik bir hal alan tercüme hareketi yoluyla gerçekleşmiştir. Bu tercüme hareketi sayesinde Antik Helenistik dönemde üretilen felsefe ve bilim mirası, ya doğrudan Grekçe asıllarından ya da VI.-VII. Yüzyıllarda kısmen çevrilmiş oldukları Süryânîce metinler aracılığıyla Arapça’ya tercüme edilmeye başlanmıştır. Böylece, felsefede İslâm düşünürlerinin çok etkili olduğu bir dönem başlamıştır.

Yaklaşık 500 yıl devam ederek XIII. Yüzyıla kadar süren bu dönemin en önemli isminin İbn Sînâ (MS 980-1037) olduğu hususu genel kabul görmüştür. Bununla birlikte, İbni Sînâ’dan önce de bazı İslâm Filozofları da, Tıp Bilimi konusunda çok önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu durumu, Arıcı şu sözlerle tesbit eder: “İslâm öncesi dönemde felsefe öğretiminin tıp öğretiminin bir parçası olması veya en azından tıp öğretiminin çok uzağında olmayışı, gerek İslâm öncesi gerekse sonrasında filozofların önemli bir kısmının tıpla meşgul olması...” (Arıcı, 2013 s. 727) . İslâm fetihleri öncesinde bin yıllık bir geleneği olan İskenderiye Okulu’nun tıp ve felsefe öğretiminin çok ileri olduğunu belirten Arıcı, bu okulun tıp filozoflarına verilen eğitim müfredatı için şu hususları zikreder: “Burada Aristoteles’in Kategoriler, Yorum Üzerine, Kıyas ve Burhan isimli kitapları ile birlikte, Hipokrat’ın dört, Galenos’un on altı tıp kitabı okutulmaktaydı.” (Arıcı, 2013 s. 729)

İslâm fetihlerini takiben, bu okul ve gelenekleri Müslümanlar tarafından devam ettirilmiştir. Abbasi Halifesi Memun’un, kurdurduğu Daru'l-Hikme’nin başına getirdiği Huneyn b. İshak (803-873), bu tıp öğretiminin kendi devrinde aynen devam ettirildiğini belirtmektedir. (Gutas, 2003 s. 26-27)

Bu zengin ortamın ortaya çıkardığı filozofların ilki, aynı zamanda ilk İslâm Filozofu da kabul edilen el-Kindî (y.800-y.866)’dir. (Kaya, 2013). Tam adı Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İshak b. Sabbâh el-Kindî olup Kûfe’de (bugün Irak içinde) doğmuştur. Kindî’nin “Ruh Hekimliği” ile ilgili olduğu anlaşılan “*et-Tıbbu’r-Rûhânî*” isimli bir eser yazdığı rivâyet olunmaktadır ancak bu eser günümüze gelmemiştir.

Kindî’nin tıbbı katkılarını olduğu anlaşılmaktadır, ancak, diğer birçok konu ile birlikte münhasıran tıp konusundaki özgün çalışmalarıyla tanınan ilk İslâm Filozofu Ebu Bekir er-Râzî’dir. Râzî, 865 yılında Rey şehrinde doğmuş, 925 yılında yine aynı şehirde vefat etmiştir. Tıp konusunda en ünlü eseri, bilinen ilk tıp etiği kitabı da sayılan “*Ahlâkku’t-tabîb*”dir. Hipokrat ve Galenos’dan sonra tıp ilmine yaptığı katkılardan dolayı, döneminde “Câlinûsû’l-Arab” (Arapların Galenos’u) adıyla anılmıştır. Bu özellikleri ile sonradan Bîmâristân-Adudî olarak anılacak olan hastanenin başhekimliğine getirilmiş ve bu görevinde dâhiliye, hâriciye, nöroloji, ortopedi ve göz hekimlerinden oluşan toplam yirmi dört kişilik bir hekim kadrosu kurmuş, bu şekilde tıp ilmine büyük bir yenilik getirmiştir.

Bundan başka, tıbbı, Platon ve Galenos'dan hareketle et-Tıbbu'r-Rûhânî ve et-Tıbbü'l-Cesedânî şeklinde iki kısma ayıran Râzî, kariyeri boyunca tıbbın her iki bölümüyle de ilgilenmiştir. Cismanî tıpla ilgili olarak “*Kitâbü'l-Hâvî*” ve “*Kitâbü'l-Mansûrî*” gibi eserleri, ruhanî tıp sahasında ise “*et-Tıbbu'r-Rûhânî*” eseri yazmıştır. Razi'ye göre insanın nefsinde gelişen psikolojik uyarmalar, fizyonomik belirtilerle anlaşılıp açıklanabileceği için, beden tabibinin aynı zamanda ruh tabibi olması gerekmektedir ve bu sebeple söz konusu iki disiplin birlikte gelişmelidir. (Karaman, 2013)

Bu düşüncenin, bugün ismi konulmuş olan “Psikosomatik Hastalıklar” (psikolojik kaynaklı bedensel hastalıklar) tıbbî yaklaşımına ne kadar uygun olduğu düşüldüğünde, Râzî'nin tıp ilimindeki büyüklüğü bir kez daha tesbit edilmiş olur.

Bu bölümde, belirtilmesi gereken düşünürlerden bir diğeri de Farabî'dir. Farabî tıpla pratik değil teorik anlamda ilgilenmiştir. Aristoteles'le bazı konularda ters düştüğünü düşündüğü Galenos'u (İslam âleminde bilinen adıyla Câlînûs) “*Risaletun Li'l Farabî Fi'r-Reddi Ala Calinus*” adlı eserinde ciddi anlamda eleştirmiş, ayrıca bu eserde Tabii Bilim Sahibi ile Tıp Adamı'nın tariflerini yaparak Aristoteles'i tabii bilim sahibi, Galenos'u ise tıp adamı olarak nitelemiştir. O'na göre, tabii bilim sahibi de hastalık ve sağlık çeşitleri üzerinde durur, organizmayı ve onu oluşturan organların her birini tanır ve bilir ancak hastayı tedavi etme amacı yoktur. O iş tabibe ait bir sanattır. Tabii bilim sahibi, felsefenin dört illet nazariyesinden hareket ederek varlıkları ve olayları açıklar. Bu sebepler; Madde, şekil, fâil ve gaye sebeplerdir. Tabip de bunlardan istifade ederek hastalığı teşhis ve tedaviye gayret eder. (Yakıt, 2015 s. 44). Yine bu kitapta, Farabî, tıbbı sadece hastalıkları tedavi etmek değil, insan bedeni ve organlarının sağlıklarını hâsıl etme sanatı olarak niteler. Ayrıca, insan sağlığını etkileyen temel yedi unsuru sayarken alınan gıdanın ve yaşanılan çevrenin sağlığa etkisine vurgu yapar. Farabî'yi bir de sağlık kavramını siyaset felsefesi içerisinde incelediği haliyle ele almak gerekir.

Farabî, ideal devleti tarif ettiği “*El-Medinetü'l Fâzıla*” isimli eserinde, Fâzıl (erdemli) şehri, tam sıhhatte bir vücuda benzetir. O'na göre bu vücudun bütün uzuvları onu hayat devresinin sonuna kadar muhafaza etmek üzere yardımlaşır. (Farabî, 2001).

Farabî de, bundan önce incelediğimiz filozoflarda olduğu gibi, bütüncül ve koruyucu sağlık anlayışında bulunmaktadır. İlerideki bölümde detaylı olarak inceleyeceğimiz İbn Sînâ'da, bu yaklaşım zirvesine ulaşır.

İbnî Sînâ'ya kadar olan felsefe tarihinde tıp-felsefe ilişkilerini bu şekilde özetledikten sonra İbnî Sînâ'nın felsefesi ve bu filozofun sağlık ve tıp ilimlerine yaptığı katkılara geçebiliriz.

6. İBN SÎNÂ VE İBN SÎNÂ DÜŞÜNCESİNDE SAĞLIK KAVRAMI

Düşünürümüz, İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle meşhurdur. Bilim ve felsefe alanındaki eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla İslâm âlim ve düşünürleri tarafından kendisine "eş-Şeyhü'r-Reîs" unvanı verilmiş olup batıda Latince “Avicenna” adıyla bilinir.

6.1. İbn Sînâ’nın Yaşamı, Eserleri ve Felsefesi

Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037) İslâm Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofu ve Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisidir. Yaklaşık 980 yılında Buhara yakınındaki Afşana köyünde doğdu. (Topdemir, 2013) (Batak, 2012) (Gutas, bu tarihin İ.S. 964 olabileceğini belirtmektedir. (Gutas, 2004 s. 29)). Talebesi Ebû Ubeyd el-Cûzcânî’ye yazdırdığı hayat hikâyesiyle Cûzcânî’nin verdiği ilâve bilgilerin İbnü'l-Kıftî ve İbn Ebû Usaybia tarafından nakledilmesi sayesinde diğer İslâm filozoflarına nisbetle hakkında daha fazla bilgi bulunmaktadır.

Aslen Belhli olan babası Abdullah’ın iyi bir öğrenim gördüğü ve İsmâîlîlerle ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu irtibat neticesinde evi felsefe, geometri ve Hint matematiğiyle ilgili konuların tartışıldığı bir merkeze dönüşmüştü. Kendisini bu tartışmaların içinde bulan İbn Sînâ erken denilebilecek bir çağda felsefî konulara aşinalık kazandı.

İbn Sînâ olağan üstü bir zekâyâ sahip olduğu için küçük yaşta dikkatleri üzerinde topladı. Önce Kur’an’ı ezberledi; dil, edebiyat, akaid ve fıkıh öğrenimi gördü. Hayat hikâyesinde bu dönemdeki hocaları arasında sadece Hanefî fakih Ebû Muhammed İsmail b. Hüseyin ez-Zâhid’i zikrederse de onun bilhassa dil ve edebiyat alanında Ebû Bekir el-Berki’den ders aldığı sanılmaktadır. Dinî ilimler sahasında çok yoğun bir okuma faaliyeti sürdüren ve yüksek bir düzeye ulaştığı anlaşılan İbn Sînâ ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda ilk bilgilerini aldıktan sonra babasının isteği üzerine Mahmûd el-Messâh’tan Hint aritmetiği okudu.

Ebû Abdullah en-Nâtîlî Buhara'ya gelince babası onu oğluna ders vermesi için evinde misafir etti. İbn Sînâ, Nâtîlî'den Porphyrius'un “*Îsâgûcî*” (*Eisagoge*) adlı mantık kitabını okumaya ve bu çerçevede tartışmalar yapmaya başladı. Gösterdiği üstün başarıdan memnun olan hocası, onun ilimden başka bir işle meşgul edilmemesi yönünde babasına tavsiyede bulundu. Bir süre sonra mantık alanında hocasının yetersiz kaldığını düşünen İbn Sînâ, konuyla ilgili eserleri kendi kendine okumaya ve şerhleri incelemeye başladı. Bu arada Öklid'in *Elementler*'inin baştan beş altı bölümünü yine Nâtîlî'den okudu, kitabın geri kalan kısmını ise kendi kendine çözmeye çalıştı. Ardından Batlamyus'un “*el-Mecisti*”sine (*Almagest*) geçti; eserin başlangıç kısımlarını bitirip geometrik şekillerle ilgili bölümüne ulaşınca hocası kitabın diğer kısımlarını kendi kendine okuyabileceğini söyledi. Sonuçta İbn Sînâ astronomide de oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Nâtîlî, Gürgenç'e gitmek üzere Buhara'dan ayrılınca İbn Sînâ, fizik, metafizik ve diğer felsefî konularla ilgili metinlere ve bunların şerhlerine yöneldi. Bu çalışmalar neticesinde felsefenin bütün disiplinlerinde iyi bir donanıma sahip olduktan sonra tıp tahsiline başladı.

Kaynaklarda İbn Sina'nın tıp alanındaki hocaları arasında Ebû Sehl îsâ b. Yahya el-Mesîhî ile Sâ mânîler'in saray hekimi Ebû Mansûr Hasan b. Nûh el-Kumrinin isimleri zikredilmektedir. Öyle anlaşıyor ki İbn Sînâ, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da hocalarından bir müddet ders aldıktan sonra tıpla ilgili eserleri kendi kendine okumaya başlamıştır. Bu suretle tıp ve eczacılıkta da ileri bir düzeye ulaşan, kendi ifadesine göre daha on altı yaşında iken birçok tabibin onu bir tıp otoritesi sayarak bilgisinden faydalandığı İbn Sînâ, tıpta teoriden pratiğe geçerek bilgilerini daha da geliştirdi. (Akyol, 2011)

Bu arada fıkıh öğrenimini de sürdürerek münazaralarda bulunacak kadar bilgisini geliştiren İbn Sînâ, daha sonra mantık ve felsefe kitaplarını yeniden gözden geçirmeye koyuldu. Bir buçuk yıl devam eden bu süre zarfında mantık, matematik ve fizik alanlarında ilerleme kaydedip metafizik sahasındaki eserleri incelemeye yöneldi. Bu sırada Aristo'nun “*Mâba ‘de’t-tabî’a*” (*Metafizika*) adlı eserini defalarca okumasına rağmen muhtemelen Arapça çevirisinin de kötü olması yüzünden muhtevasını ve yazarının amacını tam olarak anlayamadı. Fakat Fârâbî'nin “*İbâne an garazı Aristotâlisû Kitabı Mâ ba ‘de’t-tabî’a*” adlı eserini tesadüfen elde edip okuyunca bu problemini çözmüş oldu.

Felsefe ve tıp alanında oldukça ün kazanan İbn Sînâ, Sâmânî Hükümdarı Nûh b. Mansûr'un ağır bir hastalığa yakalanması üzerine saraya davet edildi. Saray hekimleri ile yaptığı ortak çalışmalar sonucunda sultanın tedavisi konusunda nisbî bir başarı sağladı. Bu şekilde daha on sekiz yaşında iken saray hekimliğine getirilen İbn Sînâ, zengin saray kütüphanesine girerek tıpla ilgili eserleri okuma ve inceleme imkânına kavuştu. Bir müddet sonra yanıp harap olan bu kütüphanede daha önce ismini bile duymadığı pek çok tabip ve düşünürü okuma fırsatını elde etmişti.

İbn Sînâ'nın hayatında babasının ölümünden (393/1003) sonra siyasî ilişkiler yoğunluk kazandı. Dönemin devletlerinden Samanî ve Ziyarî devletleriyle yakın ilişkisi olmuştur. Gazneli Mahmud'un davetini ise kabul etmemiştir. Büveyhîlerle yakın olmuş ve Büveyhîlere vezirlik yapmıştır. Fakat çalkantılı siyasi hayatı boyunca sürekli seyahat etmek zorunda kalmıştır. Buhara, Gürgenç, Dihistan, Cürcan, Rey, Tarım, Hemedan ve Isfahan şehirlerinde farklı zaman aralıklarıyla kalmıştır.

İbn Sînâ'nın çok zeki, çalışkan, velûd (üretken) olduğu, zekâ ve bilgisine aşırı derecede güvenmenin yol açtığı hırçınlığı yanında mağlûbiyete tahammül edemeyen bir kişiliğe sahip bulunduğu da kaydedilmektedir.

Kindî ile başlayan İslâm felsefe geleneğinin zirvesinde bulunan İbn Sînâ, felsefî sisteminde özellikle Fârâbî'ye çok şey borçludur. Kendisi bir bakıma Fârâbî'nin öğrencisi ve halefi olarak görülebilir. Bununla birlikte üstadını aşmış, tarih içerisinde onun adını ikinci derecede bırakmıştır. Çünkü seleflerinden çok daha parlak ve sistem sahibi bir müellifti. İbn Sînâ'yı eleştiren Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî gibi İslâm filozofları da kendisinden etkilenmişlerdir.

İslam düşünce tarihinde Kindî'nin çalışmalarıyla başlayan felsefe hareketini Fârâbî, terminoloji, yöntem ve problemleri açısından sistemleştirmiş, İbn Sînâ ise kendi dönemine kadar oluşan zengin felsefe birikimini yeni baştan işleyip büyük bir külliyat halinde değerlendirmiştir. Sistem sahibi bir filozof olarak İbn Sînâ, İslam filozofları arasında ontoloji ve psikolojinin yanı sıra bilgi problemi üzerinde en fazla duran düşünür konumunda görülmektedir.

Eserlerinin çoğu ortaçağda Latince ve İbraniceye çevrilmiş olan filozofun Batı üzerindeki etkisi “Latin İbn Sînâcılığı” vasıtasıyla yüzyıllarca sürmüş, özellikle *el-Kânûn* adlı ölümsüz eseri Batı üniversitelerinde on dokuzuncu yüzyıla kadar okutulmuştur. (Kaya, 2003) Gutas, filozofun felsefe tarihindeki etkin ve ayrıcalıklı

konumuna “İbn Sînâ’nın felsefesi o kadar başarılı bir felsefedir ki, ondan sonraki bütün felsefî faaliyet kendisini onunla tanımlama yoluna gitmiştir; artık Aristo okunup şerh edilmiyordu, çünkü İbn Sînâ vardı” ifadesiyle dikkat çeker (Gutas, 2003 s. 137)

İbni Sînâ, yazdığı eserlerle çok üretken bir filozoftur. Çeşitli kaynaklarda 276 kadar eseri olduğu belirtilirse de, bu sayının kuşkulu olduğu düşünülmektedir. Ancak yine de yapılan kapsamlı incelemelerde bu külliyyatın 150 kadarının İbni Sînâ’ya ait olduğu tesbit edilmiştir. (Topdemir, 2013 s. 19)

İbni Sînâ’nın eserleri için kapsadıkları alanlara göre yapılan bir tasnifte, bu alanlar şu şekilde listelenmektedir: Felsefe ve Mantık, Matematik, Astronomi ve Astroloji, Simya, Tıp ve Biyoloji, Psikoloji, Teoloji, Ahlak ve Siyaset ve Müzik. (Topdemir, 2013 s. 19-28).

Önemli eserlerinin bir kısmının isimlerini şöyle zikredebiliriz: *Ahvâl el-Nefs* (Nefis Üzerine), *El-İşârât vel-Tenbîhât* (İşaretler ve Tembihler), *El-Kânûn fi’t-Tıb* (Tıp Kanunu), *Hayy İbn Yakzan*, *Hikmet el-Meşrikiyye* (Maşrîki Felsefe), *Kitâb el-Mûsikî* (Müzik Üzerine), *Kitâb el-Şîfâ* (Doğa Üzerine), *Risâle fi-İlm el-Ahlak* (Ahlak üzerine), *el-Medhal* (Mantiğa Giriş), *el-İbâre* (Yorum Üzerine), *el-Burhân* (II. Analitikler), *el-İlâhiyyât* (Metafizik), *Urcûze fi el-Tıb* (Tıp Özeti), *Uyûn el-Hikme* (Felsefe Meseleleri).

İbn Sînâ’nın eserlerini incelerken, onun felsefesinin temel kavramlarını dikkate almak ve incelemeyi bu açıdan yapmak gerektiği düşüncesindeyiz. İncelememiz olan “Sağlık” konusunda İbn Sînâ’nın eserlerinde yaptığımız bu araştırma bu düşünce doğrultusunda yürütülmüştür. Dolayısıyla okumalarımız ve düşürümüzden aktarmayı tercih ettiğimiz sözler, onun felsefesinde önemli bir yer tutan teleolojik yaklaşım ve “nefs” kavramı ile bağlantılıdır.

6.2. İbn Sînâ Felsefesi’nde Teleolojik Yaklaşım ve Nefs Kavramı

Teleolojik yaklaşımın genel olarak ne olduğuna ilişkin açıklamalar Bölüm 4.2. Platon’un Felsefesi’nde Teleolojik Yaklaşım faslında yapılmış ve özet olarak teleolojinin, evrendeki gâyeyi ve düzeni ifade ettiği ifade edilmişti. İbn Sînâ bu kavramı “ilmü’l-gâye” olarak isimlendirir. (İbn Sînâ, 2005 s. 300).

İbn Sînâ metafiziğinde teleolojinin yerini anlayabilmek bakımından, düşünürün Tanrı, gâye, düzen, inayet ve nefis kavramlarını ele almak gereklidir. O’na göre varlık, şey ve

zorunlu kavramları insanda apriori olarak tasavvur edilir. (İbn Sînâ, 2004 s. 27). Zorunlu Varlık, varolması hiçbir sebebe dayanmayan varlıktır ve bu, özü gereği yalnızca Tanrı olabilir. Tanrı dışındaki herşey zorunlu olmayandır, varolmaları kendinden başka bir sebebe dayanır. Dolayısıyla herşeyin varlık sebebi Tanrı'dır. (İbn Sînâ, 2005 s. 88).

Tanrı, bu nedenle herşeyin yöneldiği, kendisine erişmek üzere gayret sarfettiği (şevk duyduğu), yetkinliğin zirvesinde olan (kâmil) ve en iyi olan varlıktır.

Tanrı, inayeti (iyilik, hikmet) ile iyilik düzenini akleder ve lütfu ile insanların yararına verir. İnayet düşüncesinin, kaynağını, Platon'un gâyeci evren anlayışıyla birlikte Yeni Platoncu Plotinus'un *Enneadlar*'ından aldığı belirtilmektedir. (Toksöz, 2010 s. 116).

İbn Sînâ için gaye, "şeyin kendisi için olan şeydir". (İbn Sînâ, 2005 s. 84). Gaye iki türlüdür: Bizzat Gaye (istenilen gaye) ve Arızı Gaye (istenilmeyen ama mecbur kalınan gaye). Bizzat gaye istenilen amaçtır, Arızî Gaye ise kendisini istemediğimiz ama bizzat gayeye ulaşmak için ulaşmak zorunda kaldığımız amaçtır. İbn Sînâ, âlemdaki kötülüklerin ve çirkinliklerin, arızı gaye türünden olduğunu ve bunların maddeden ve tabiatın fiilinin eksikliğinden kaynaklandığını belirtir. O'na göre tabii âlemda bulunan kötülük her zaman ve çoğunlukla olmayan aksine nadir olan durumlardandır. Kötülük, asıl gayenin var olması için gerekli arızı gayedir. (İbn Sînâ s. 86).

İbn Sînâ, "bizzât kötülüğün" yokluk olduğunu belirtmektedir. Ancak filozofun burada kastettiği yokluk, her türlü yokluk olmayıp, bir şeyin doğasının gereği olup, onun türü ve doğasına ait yetkinliklerin yokluğudur. "Bil'araz kötülük" ise, yok olan veya hak edenden yetkinliği engelleyendir. (Toksöz, 2010 s. 169).

Tanrı, evrende önce madenleri sonra nefis (sûret) ve madenden oluşan bedeni yaratmıştır. Burada da sıra, önce bitkiler, sonra düşünmeyen hayvan en sonda da düşünen canlıyı yani insanı meydana getirmiştir. (İbn Sînâ, 2011 s. 160). Bu sözlerden anlaşıldığına göre, nefis, yalnızca insanda değil, bitkilerde ve hayvanlarda da vardır. Zaten İbn Sînâ da insanın, "hem doğal, hem bitkisel, hem hayvansal ve hem de nâtık (konuşan, düşünen) nefis güçlerine sahip" olduğunu belirtir. (İbn Sînâ s. 35)

İnsanî nefsin gayesi insanın kemâle ermesidir. Bunun yolu da nefsini kontrol etmek diğer bir deyişle, dengeli ve düzenli olmaktır. Görüldüğü gibi, İbn Sînâ'nın felsefesi,

Platon'un felsefesinde olduğu gibi, herşeyin "En İyi"ye yöneldiği ve O'na ulaşmayı amaç edindiği teleolojik bir sistemdir. (Toksöz, 2010 s. 104)

İbn Sînâ, sağlığı da bu teleolojik yaklaşımla ele alır.

6.3. İbn Sînâ Felsefesi'nde Sağlık ve Tıp

İbn Sînâ'nın tıp dünyasına katkısı öncelikle, diğer felsefî çalışamalarındaki gibi terminoloji üretmesindedir. Örneğin; Grekçe tıbbî terim olan Analiz (ya da Aristoteles'in Analitik terimi) için Arapça Tahlil sözcüğünü bulmuştur. Arapça yapılan bütün kelime türetmelerinde kökten yararlanılır. Bu sözcüğün kökü de, H-L-L harf grubudur. Bunun anlamı "atılan bir düğümü" çözmektir. Yine Ş-H-S harf grubunu kullanarak -ki bu grubun anlamı bir varlığa veya nesneye ayırt edici karakter vermedir- Teşhis sözcüğünü üretmiştir. Biz de bu iki sözcüğü aynen alarak Türkçe tıp literatüründe kullanmaktayız. (Yakıt, 2015 s. 65).

Ancak sağlık konusundan önce, onun tıbbın uygulama alanına ilişkin getirdiği yeniliklere değinmek gerekir.

-Hastalıkları muayene ederken, bünyelerine, mizaçlarına, yaşayışlarına, aldıkları gıdalara, yaptıkları beden hareketlerini büyük dikkatle sorar ve dinlerdi.

-Hasta vücudunu baştan ayağa kadar tetkik eder, karaciğer ve dalağı eli ile yoklar, muhtemelen göğsü dinlerdi. Nabız ve idrarı muayene ederdi.

-Kanseri, hacmi gittikçe artan ve kökleri civar hücreler içine sokulan, tahrip edici bir ur olarak anlatırdı.

-Galenos, gözün dört kasından bahsettiği halde İbni Sina bunların altı olduğunu iddia etmiş, retinanın görmede olan rolünü bildirmişti. Gözbebeklerinin hareketini açıklamıştı.

-Beyinde tümör teşekkül edebileceğini belirtmiştir.

-Yüz felçlerini, mide ülserini, pilor darlığını çok güzel açıklamıştır.

-Diyabetin semptomlarını tetkik etmiştir.

-Sarılığın çeşitlerinin nedenini araştırmıştır.

-Vebanın yayılmasında sıçanların rolünü sezmiştir.

- Bazı bulaşıcı hastalıkların plasenta yolu ile geçebileceğine dikkati çekmiştir.
- Güç doğumlarda iptidai bir forseps kullanılmasını tavsiye etmiştir.
- Tedavide sert olmayan laksatiflere, lavmanlara, buz keselerine, sıcak soğuk su banyolarına, spora ve içilecek memba sularına önem verirdi.
- Zamanına göre çok derin psikiyatri bilgisine sahipti. Psikosomatik hastalıklardan anlayan hekimlerin en iyisi olarak kabul edilir. (Altıntaş, 2008 s. 11)

İbn Sînâ, tıp ilmi konusundaki baş eseri *El-Kânûn fî't-Tıb* beş kitaptan oluşur (Topdemir, 2013 s. 354):

Birinci Kitap: Tıp biliminin genel konuları hakkında.

İkinci Kitap: Basit ilaçlar hakkında.

Üçüncü kitap: Baştan ayağa kadar tek tek organ hastalıkları hakkında.

Dördüncü Kitap: Kısımlara ait hastalıklar hakkında.

Beşinci Kitap: İlaçların terkibi hakkında, akrabadin (İslam tıbbında ilaç formülleri ihtiva eden kitapların genel adı, kodeks) hakkında.

Birinci kitap, isminden anlaşıldığı şekilde, tıbbın genel konularını ihtivâ eder. Bu bakımdan işin felsefesi ile ilgili olduğu belirtilebilir. Bu kitaba İbni Sînâ, tıbbın tarifini yaparak başlar. Tıbbı, “Tıp, insan vücudunun sağlık ve hastalık durumu ve de onu sağlıklı durumda koruma ve sağlığını kaybettiğinde tekrar nasıl kazanacağı konusunu ele alan bilimdir.” sözleriyle tarif eder. (Topdemir, 2013 s. 355). Bu tarifte bizce en önemli husus, tıbbın yalnızca hastalıklarla ilgilenmediği, ilave olarak “sağlık” ve “sağlığın korunması” alanlarını da kapsadığına vurgu yapılmasıdır.

Bir diğer önemli husus, Galenos’dan farklı olarak, insan vücudunun tıbbî açıdan yalnızca iki hâlinin bulunduğunu belirtmesidir: Sağlık ve hastalık. (Topdemir, 2013 s. 356). Galenos, bir de orta durumdan-ne sağlık ne hastalık durumu- bahseder ki, tıp teorik olarak ele alınırsa bu anlamsızdır. İbn Sînâ’nın burada konuya felsefî açıdan

yaklaşarak, Aristoteles'in "üçüncü hâlin imkânsızlığı"⁸ mantık ilkesini esas aldığını düşünmekteyiz. İbn Sînâ, kavramsal temeller konusundaki çalışmalarına devam eder: "Tıbbın konusu, sağlık ve hastalık halindeki insan vücuduyla ilgilidir." (Topdemir, 2013 s. 357). Burada yine düşünürümüz, tıbbı, hastalıkla sınırlamaz, mutlaka sağlık hâlini de zikreder.

İbni Sînâ, tıbbın temel felsefî kaidesini yine eserin birinci kitabında açıklar: "Sağlık ve hastalığı oluşturan sebepler dört tanedir: maddi, etkin, formal ve gayi sebepler." (Topdemir, 2013 s. 357-358). Bunu takiben, bu sebepleri detayları ile açıklar.

"Maddi sebepler, hıtlar (sıvılar: kan, balgam, kara safra ve sarı safra) ve elementler olup, bunlar insan vücudunun temelini teşkil eder. Böylece, sağlık ve hastalığın temelini teşkil eden bir obje o kadar iyi düzenlenmiş ve değiştirilmiştir ki belli bir farklılaşma ile özel bir yapı ve mizaca sahip kutsal bir birlik ortaya çıkmıştır.

Etkin sebepler, insan vücudunun dış etkilere göre değiştiren ya da o etkilerden koruyan sebeplerdir. Bunlar farklı hava şartları ve onlarla ilgili faktörlerdir; besinler, su ve diğer içecekler vb. yaşanan ve oturulan yerler, vücudun sükunet ve hareketi; psikolojik ve fizikî etkenler; uyku ve uyanıklık; meslekler; alışkanlıklar ve vücutla dıştan temas eden diğer şeylerdir.

Formal sebepler: sağlık ve hastalığın formal (şeklî) sebepleri üç tanedir; mizaçlar; onların oluşturduğu özellikler ve yapılarıdır.

Gayî sebepler işlevseldir."

Bunu takiben, hastalığın sebeplerinden korunma vasıtalarının da tıbbın bir parçası olduğundan cihetle, bunları detaylandırır: "Bu vasıtalar ve sebepler, diyetin iyi ayarlanması, uygun hava şartlarını seçmek, belli bir ölçüde istirahat ve egzersiz, ilaçla tedavi; ameliyat sürecidir." (Topdemir, 2013 s. 358).

Bundan sonra, İbnî Sînâ, ağırlıklı olarak hastalıklara odaklanmaktan önce, hastalıkları oluşturan dış etkenleri ele alır ve bunları esas olan ve esas olmayanlar olarak ikiye ayırır: (Topdemir, 2013 s. 385)

Vücudun sağlık durumunda değişiklik meydana getirecek ya da değişiklik geliştirecek olanların, aşağıdaki sorumlu etkenler olduğu belirtilebilir (Altıntaş, 2008) :

⁸ Aristoteles felsefesinde üç temel mantık ilkesinin üçüncüsü, bir şeyin ya A ya da A olmayan olacağını, üçüncü bir halin imkânsız olduğunu savunur. Diğer ilkeler: Özdeşlik ilkesi ve çelişmezlik ilkesidir.

1. Esas olanlar

- a. Atmosferin havası
- b. Yiyecek ve içecekler
- c. Vücudun istirahat ve faaliyeti
- d. Psikolojik faaliyet (nefsâni hareket)
- e. Uyku ve uyanıklık
- f. Dışarı atma ve alıkoyma süreçleri (boşaltım ve içeride tutma)

2. Esas olmayanlar.

Bütün bu alıntılardan ve değerlendirmelerden görüldüğü üzere, İbn Sînâ, tıbbı yalnızca hastalıklarla ve uygulamayla sınırlı bir faaliyet olarak görmemiş, esas olanın “sağlık hâli” olduğunu defalarca belirtmiştir. Bunu, örneğin; düşünürün şu sözlerinde açıkça görebiliriz: “...sağlık, asıl gayelerden olup kendi devamlılığını sağlamak için vardır, sağlıklılık (canlı varlığı sağlıklı halde tutmak) onun gereğidir... Sağlık, hastaya fayda vermek için değil, cevheri ve özü itibarıyla sağlıktır. (İbn Sînâ, 2005, s. 65)

İbni Sînâ, tıbbın uygulama safhasını, teorik safhasını ve tıp teorisini birbirinden ayırmaktadır. Hattâ “tıp teorisinin teorisi” diyerek, bu konunun felsefesini farklı bir aşamaya yerleştirmektedir. Bu söz, tıbbın felsefeyle ilişkisi bakımından önemlidir. Bu tasniften hareketle, Gutas, İbni Sînâ’nın tıbbı verdiği önemi –hattâ zaman içinde derece derece- düşürdüğü konusunda bir değerlendirme yapmakta ve şöyle demektedir: “İbn Sînâ’nın ilimleri tasnif şemasının (Şekil.1) gösterdiği gibi, Tıp, entelektüel bir disiplin olarak sadece (b) ve (c) konularını, yani tıp teorisi ile tıp uygulamalarının teorisini içermekte ve bunlar tıp öğretiminin ve tıp araştırmalarının konularını oluşturmaktadır.” (Gutas, 2010 s. 237). Ayrıca yine Gutas, bizce yanlış bir değerlendirmeye, İbn Sînâ’nın *Kanûn*’da hekimlerin görev sınırlarını belirttiği sözlerinin, tıbbın İbn Sînâ tarafından, bir nevî uygulamaya indirgendiğinin ispatı olduğu tesbitini yapmaktadır. (Gutas, 2010 s. 234-237).

Hâlbuki bizim değerlendirmemize ve İbn Sînâ’nın yaptığı ilimler tasnifine göre, düşünürümüz, tıp çalışmalarını dört ayrı safhada değerlendirmektedir. Bunlar: en altta

“tıp uygulamaları”ndan başlayarak, yukarı doğru, “tıp uygulamalarının teorisi”, “tıp teorisi” ve “tıp teorisinin teorisi” olarak tasnif edilmiştir. İlk üçü aynı dizge içinde ve “Fer’î” ilimlerin altındayken, sonuncusunun “Aslî” ilimlerin altında zikredildiği hususu dikkate şayândır. İbni Sînâ’nın, hekimlerin görev sınırlarını belirttiği ve Gutas’ın da üstü kapalı değindiği ifadesi şöyledir:”...(teori ile ilgili) bazı konular vardır ki; hekim onları var oldukları gibi ve gerçek tabiatlarını da olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Aynı zamanda onları hekimin fizikten kaynaklanmış kabul etmesi gerekir. Diğer taraftan tıpta bazı konular vardır ki; onların mevcudiyeti mantık ve akıl yoluyla ispatlanabilir. Hekim, temellerini güvenilir olarak kabul etmelidir ve onların mevcudiyetinin delillerini sormaktan vazgeçmelidir... bu tartışma (eğer yapılırsa) metafizik diye bilinen en yüksek felsefî alana girene kadar devam eder. Bir hekim bu durumda iki hata yapmış olur: tıbbın içine, ona ait olmayan meseleleri sokmuş olur; ikinci olarak, tıbbı bazı katkılar yaptığı kanaatine sahip olur ki bu yanlıştır.” (İbn Sînâ, 1995).

İbni Sînâ’nın bu sözleri ve ilimler tasnifi birlikte düşünüldüğünde, varılabilecek sonuç şudur: İbni Sînâ, bilimle felsefeyi ayırmak istemiştir. Buradan, tıp ilmini küçümsediği ya da değersiz gördüğü sonucu çıkmaz. Belki, tıbbı dört safhada değerlendirerek onun en verimli şekilde insana yararlı olması hususunu garanti altına almak istediği ileri sürülebilir.

Bu yöndeki iddiamızı güçlendirmek bakımından, bütün bilim dallarında uygulamadan teoriye giderken, uygulama alanından başlayarak kuramsal alana doğru hareketle her basamakta karşılaşılan meslek insanları üzerinden iş-insan ilişkisini incelemek yararlı olacaktır. Bu konuda değerli felsefe hocamız Ahmet İnam’ın yaptığı bir çalışmadaki tesbitlerini ele almak isteriz. (İnam, 2004). İnam’ın görüşlerinin devamına, bilim olarak tıp bilimi özelinde köşeli parantez içinde kendi yorumlarımız eklenmiştir.

Ahmet İnam bu çalışmasında şu değerlendirmeleri yapar: “karşılaştığımız ilk grup zenaatkarlardır, bunlar usta-çırak ilişkisi ile çalışır ve bilimden ayrı bir yol izlerler. [Bunlar İbni Sînâ ile ilgili yaptığımız teşbihimizde ‘tıp uygulayıcıları’dır.]

İkinci grup, teknisyenlerdir. Bunlar kuramsal bilgiye bir adım daha yakındırlar. [Bunlar, teşbihimizde ‘tıp uygulama teorisyenleri’dir.]

Üçüncü grup sorunları çözüm olanaklarıyla görebilen, hangi bilgiyi nerede nasıl kullanacağını bilen; amacına varmak için en uygun olanakları, en akılcı en ekonomik

(işin ahlak boyutunu da düşünürsek, ahlaka uygun) en verimli biçimde kullanabilen insandır. [bunlar teşbihimize göre ‘tıp teorisyenleri’dir.]

Dördüncü grupta deneysel çalışan biliminsanları gelir. Deneysel bilim insanı, kendine özgü beceriler gerektiren deney yapabilme, deney düzeneğini oluşturabilme becerisiyle, kuramsal çalışmaların yürütülmesi ve açılımları açısından çok önemli katkıları olan biridir. [Bunlara teşbihimizde ‘tıp felsefesinin felsefesini yapanlar’ diyoruz]

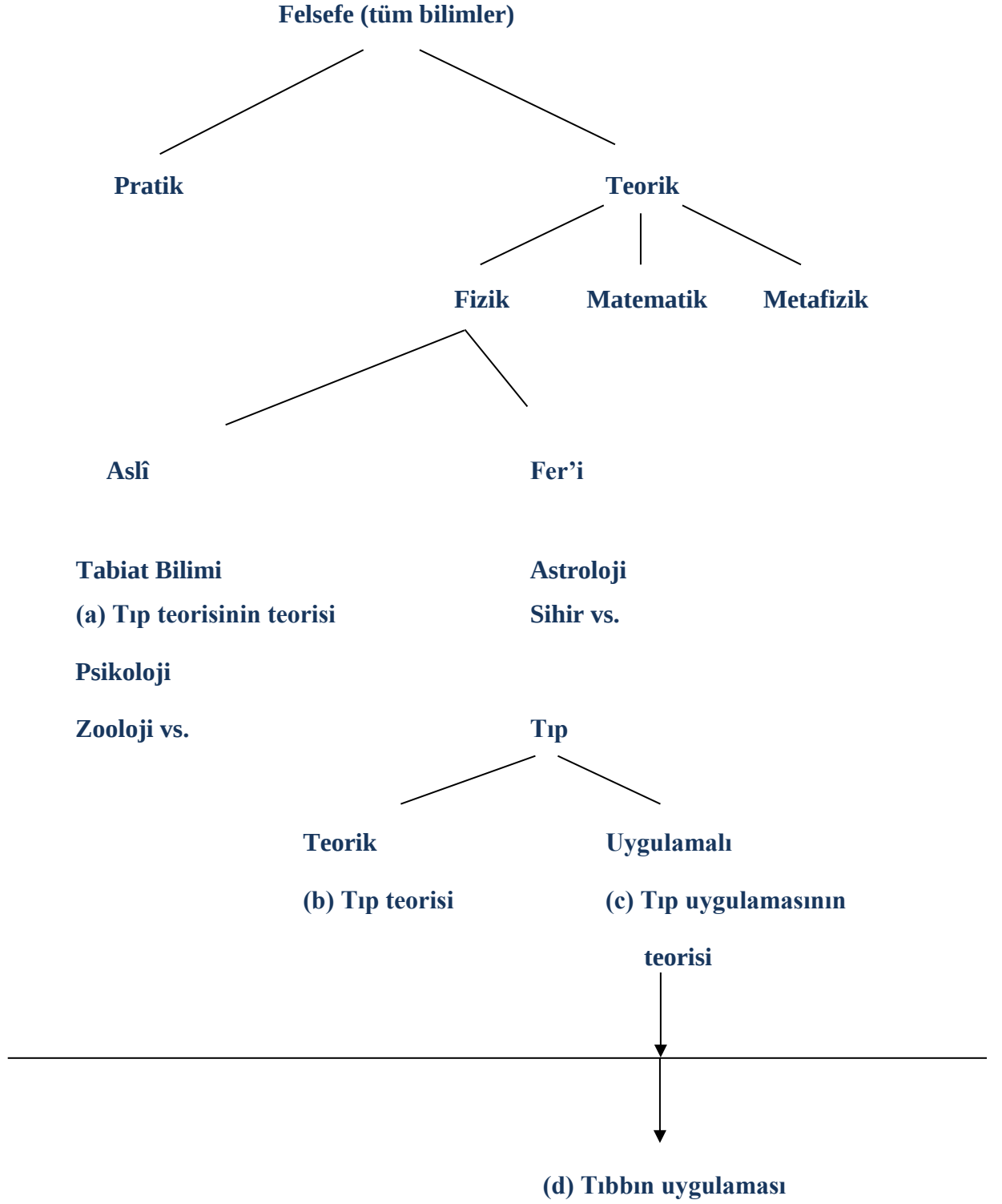
Beşinci grubu kuramcılar oluşturur. Bunlar yaptıkları kuramsal çalışmalarla, matematiksel modelleme içindeki teknik sorunlardan başlayarak, yeni modelleme önerileri, kullanılan kavramların aydınlatılması, kullanılan kuram içindeki boşlukların varsa tutarsızlıkların giderilmesi gibi sorunlara odaklanırlar [Bunlar filozoflardır].

Son grupta kuram temsilcileri vardır. Bunlar sistem filozofları dediğimiz kişiler olup, kuramların temellerini araştırır, kuramların kuramını yapmaya çalışırlar. [Bunlar bizim örneğimizde de sistem filozoflarıdır]” (İnam, 2004)

A. İnam’a göre, sorunların temelinde, kuramsal alanla uygulama alanı arasındaki bağların yani “yaşam bağı’nın” zayıflaması ve birbirinden uzaklaşması vardır. A. İnam’ın işaret ettiği işte bu nokta, konumuzla doğrudan ilişkilidir. Çünkü insan sağlığının bütünüyle temininde, yapısal sorunun kaynağı da budur.

Daha önce belirtildiği üzere, İbn Sînâ tarafından hazırlanmış olan şemaya dikkat çekmek isteriz. Bu aynı zamanda, tıp ve sağlık çalışmaları konusunda kavram önerisi olarak ele alınabilir. İbn Sînâ’nın Şekil 1’deki şemasında (d) ve (c)’de belirttiği görevler hekimler tarafından yürütülebilir ve yürütülmektedir- (c) aynı zamanda tıp hocasıdır- ancak (b)’de belirttiği tıp teorisi “Tıp Felsefecileri” tarafından, (a)’da belirttiği, tıbbın felsefesinin felsefesinin yapılması görevi ise, ancak “Sağlık Felsefecileri” tarafından yürütülebilir. Bu son iki felsefî disiplin mensuplarının disiplinlerinin teşkilinin gerekli olduğu hususunu ayrıca belirtmek isteriz. Burada “tıp felsefesi” yapacak olanların çalışma alanı, yine tıbbın içinde kalacaktır. Çünkü bu alanda düşünce geliştirebilmek için hekim olmak gerekir. Hâlbuki İbn Sînâ’nın –bizim de katıldığımız – görüşüyle, bu alanı da içereceği düşünülen Tıp Felsefesinin Felsefesi, hekimlerin iştigal alanına giremeyecek kadar geniş ve çalışmalarımız içinde yer yer ifade ettiğimiz üzere, toplumsal planda ve disiplinler arası çalışma gerektiren bir bilgi alanıdır. Biz bu alanı sağlık konusunu en geniş manada ele alan bir alan olarak

düşünüyor ve Siyaset Felsefesi'nin bir alt disiplini olarak Sağlık Felsefesi adıyla isimlendiriyoruz.

Şekil 1: İbn Sînâ'nın bilimler tasnifine göre tıbbî meşguliyetin aşamaları.

(Gutas, Dimitri. 2010. **İbn Sînâ Devrinde Tıp Teorisi ve Bilimsel Metot. İbn Sînâ'nın Mirası.** İstanbul : Klasik Yayınları.)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, İbni Sînâ, *Kânûn* diye de bilinen *El-Kânûn fî't-Tıb* adlı eserini, zamanın bütün tıp bilgisini, kendi bilgi ve tecrübeleriyle birleştirmiş ve anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Bu kitap Doğuda ve Batıda tıp eğitiminde başyapıt olarak kullanılmıştır. Kanun'un ilk latince tercümesi İspanya'nın Toledo şehrinde Cremonalı Gerard tarafından XII. yüzyılda yapılmış, Avrupa'da birçok kez basılmış, XVIII. yüzyıla kadar tıp fakültelerinde okutulmuştur.

İbn Sînâ'nın hastalara ve hastalıklara yaklaşımı, bugün için bile çok ileri seviyede olup, örneğin; hastaları muayene ederken, bünyelerine, mizaçlarına, yaşayışlarına, aldıkları gıdalara, yaptıkları beden hareketlerine ilişkin bilgiler aldığı, bu bilgileri hastalıkların teşhis ve tedavisinde değerlendirdiği bilinmektedir.

Bütün bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, İbn Sînâ, bir yandan bir filozof-hekim olarak tıbbın pratik yanı ile yoğun şekilde ilgilenirken, diğer yandan sağlık kavramının felsefe ile bağını korumuş ve bu konuda kapsamlı düşünceler ve eserler ortaya koymuştur. Tıpta İbni Sînâ'nın da etkileri dolayısıyla felsefenin tıbbı katkılarını-belki yalnızca önceki dönemlerde filozofların yaptıkları çalışmaların sonuçlarıyla sınırlı da olsa- 18. Yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür.

Bundan sonraki bölümde Platon ve İbn Sînâ'nın sağlık anlayışları karşılaştırılacaktır.

7. PLATON VE İBN SÎNÂ’NIN SAĞLIK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Yukarıda ilgili bölümlerde detaylı olarak ele alındığı üzere, Platon ve İbn Sînâ’nın sağlık kavramına yaklaşımları çoğu zaman örtüşmekle birlikte, bazı bakımlardan da farklılıklar içermektedir.

Platon, İbn Sînâ’dan farklı olarak bir filozof-hekim değildir, hastalıkları iyileştirme sanatının (hekimlik) detaylarına girmez ve kendini hekim olarak nitelemez. İbn Sînâ ise tıbbın felsefesini yapmakla birlikte bununla yetinmez ve tıbbın uygulamalarını derinlemesine inceler. Hatta bu konuda o kadar uzmanlaşmıştır ki yazdığı tıp kitapları yüzyıllar boyu tıp fakültelerinin ilk kitabı olmuş, kendisi de Hipokrates ve Galenos’a eş değerde görülmüştür.

Farklı dönemlerde ve ortamlarda yaşamış bu iki düşünürün felsefe anlayışlarının temelinde, teleolojinin olmasının da etkisiyle, benzerlikler, farklılıklara nazaran çok daha fazladır. Bu bölümün yazılmasının ve bu iki filozofun beraber ele alınmasının nedeni de budur. Teleolojik yaklaşım, Platon’un bütün eserlerinin temelinde yer alır. Fakat özellikle üç eserinde bu yaklaşımı detaylı olarak sergiler: *Devlet Adamı*’nda Toplumdaki Teleolojik Düzen, *Timaios*’da Evrendeki Teleolojik Düzen, *Philebos*’ta ise İnsandaki Teleolojik Düzen.

Platon’a göre, evrende karmaşa (kaos), tanrı tarafından düzene (kosmos) çevrilmiş ve herşey bir amaçla düzgün ve yolunda gitmektedir. “Tanrı evreni düzenlemeden önce ateş, hava, su ve toprak ne durumdaysalar o haldeydiler fakat tanrı onları aldı ve sayılarla ve idealarla şekiller verdi, iyi olsunlar diye bir düzen kurdu.” (Platon, 2018 s. 54).

Teleolojiyi yukarıda “evreni amaçlarla araçlar arasında bir ilişkiler dizgesi” olarak gören tüm yaklaşımlara verilen ad olarak tanımlamıştık. Platon düşüncesinde Tanrı, evreni yaratmamış ancak onu iyi olsun diye bir düzene sokmuş yani ona bir amaç vermiştir. Dolayısıyla Platon’da, “amaç”ın evrene yaratılma aşamasında değil daha

sonra kazandırıldığı anlaşılmaktadır. İbn Sînâ ve bütün İslâm düşüncesinde ise Tanrı evreni yaratılmış halde bulmamış, kendisi yaratmıştır. Görüldüğü üzere her iki görüş arasındaki farklılık, amacın evrene kazandırılma aşamasından önceki aşama için vardır. İbn Sînâ da inayet (Tanrının iyiliği) kavramını kullanarak Platon'la aynı görüşü ifade eder. “ İnâyet, İlk'in (Tanrı) zâtı gereği varlığın bulunduğu iyilik düzenini bilmesi, mümkün olan iyilik ve yetkinliğin zâtı gereği sebebi olması ve belirtildiği şekilde ondan hoşnut olmasıdır. Böylece O, imkânın elverdiği en mükemmel şekilde iyilik düzenini akleder. Düzen ve iyilik olarak aklettiği şey, O'ndan imkân ölçüsünde en iyi ve en kusursuz bir şekilde sudûr⁹ eder. İşte inâyetin anlamı budur.” (İbn Sînâ, 2005 s. 160). Bu nedenle, Tanrı konusundaki görüş farklılığının, bu iki filozofun teleolojik yaklaşımlarındaki benzerliğe olumsuz etki etmediğini belirtebiliriz.

İbn Sînâ da, Platon gibi tıbben yalnızca iki halden sözeder: Sağlık ve Hastalık. Hâlbuki örneğin, Galenos bir üçüncü halin var olduğunu düşünür: Ne sağlık, ne de hastalık hali.

Her iki filozofun düşüncesine göre, esas olan sağlık halidir, hastalık arızidir, normal değildir. Yani hayatın akışına uygun değildir ve herhangi bir dış etkenin yokluğunda o da yoktur. Buna karşın, sağlık, hayatın normal akışına uygundur ve hastalığın tersine herhangi bir dış etken olmadığında işlevini devam ettirendir. Yine bu görüşün devamı olarak, koruyucu sağlık çalışmaları, hastalıkların iyileştirilmesinden çok daha az zahmetli ve çok daha az maliyetlidir. Çünkü dış etkenleri kökte, başlangıçta önlemek, onların tek tek bireylerde oluşturduğu sorunları çözmekten çok daha kolaydır.

Platon, sağlık söz konusu olduğunda hemen bütün eserlerinde, sağlığın nasıl korunacağını ve bunun için nelere dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Beden sağlığı için, alınan gıdalardan, giyilen ayakkabıya kadar insana temas eden herşeye ve ilave olarak idmana önem verilmesine işaret eder. (Platon, 1986 s. 128). Yine başka bir eserinde, hastalıkları önleyen beden eğitimi sanatının hastalıkları iyileştiren hekimlik sanatından üstün olduğunu vurgular. (Platon, 1982 s. Gorgias, 128). Aynı şekilde İbn Sînâ da, sağlığın korunması ve sağlığa etki eden faktörler bahsinde öncelikle solunan atmosfer havası ile yiyecek ve içecekleri, vücudun faaliyetlerini zikreder. (Topdemir, 2013 s. 386).

⁹ Sudûr: İslâm Felsefesi'nde varlığın mutlak birden çıkıp bir sıra düzeni içinde evreni oluşturması. (İslam Ansiklopedisi)

Platon'un, ruh sağığına beden sağığından daha fazla önem verdiğini ve hatta sağığın ruhta başladığını ifade ettiğini görmüştük. Ruh sağığıının arkasından başın sağığıının, ondan sonra beden sağığıının geldiğini ve bütün bunların birbirleriyle ilişkili olduğunu belirtir. O'na göre, hekimlerin çoğı, bu ilişkileri kuramadıkları için hastalıkların teşhis ve tedavisinde başarılı olamamaktadırlar. (Platon, 1986 s. 32).

Bu yaklaşım, hekim olmamasına karşın insan sağığına Bütüncül (Holistik) baktığının işaretidir. Benzer olarak, İbn Sînâ, tedavi edeceği hastayla önce uzun uzun konuşur, onun alışkanlıklarını, yaşam tarzını, yaşadığı ortamı, aldığı gıda ve sıvıları, psikolojik durumunu ve uyku düzenini sorgulayarak bunlar hakkında detaylı bilgi sahibi olur. Sonra hastayı muayene eder, teşhisini koyar ve tedaviye ancak bunlardan sonra geçer. O da insana, çevresi, rûhî durumu ve bedeniyle birlikte yaklaşır. (Altıntaş, 2008 s. 12). İlave olarak belirtmek gerekir ki İbn Sînâ'ya göre ruhî tedavi, insanın gücünü arttıran, onu manen güçlendiren mücadele ve direnmeyi öğreten yol ve yöntemlerdir. Bunlar arasında, temiz çevre, düzenli ortam, -iyilikler ve güzellikler hissettiren- güzel kokular duyması ve müzik dinlemesi ve sevdikleriyle sohbet etmesini sayar. Dikkat edilirse bunlar, bugün de, hem ruhsal hem de fiziksel hastalara da tavsiye edilen tedaviye destek uygulamalardır.

Her iki filozof için de öncelikli olanın sağığın korunması olduğunu belirtmiştik. Platon, bu kapsamda ilaç kullanımını ve ameliyat yapılmasını en son çare olarak görür. Zaten hekimlik sanatının en eski ve en temel kurallarından biri, “primum non nocere”¹⁰ olarak bilinir. Bu nedenle Platon, vücudun doğal işleyişine müdahale edilmemesi düşüncesiyle, hastaya yarardan çok zarar verebilecek ilaçların çok dikkatli kullanılması, hastalık halinde vücudun önce kendisine yabancı ve zararlı gıdalardan arındırılmaya çalışılması gerektiğini belirtir. Bu aynı zamanda, hekimliği bir iyilik sanatı olarak gören Platon için bir etik kuralıdır. “Ruhu ve bedeni yetiştirmenin iki yolu olduğunu, bunlardan birinin zevki, diğerinin en yüksek iyiliğı gözettiğini” bilir ve daima iyilikten yana sanatını icra eder. (Platon, Diyaloglar 1 1982, Gorgias, 121). İbn Sînâ, bir filozof-hekim olması hasabiyle, bu konuya çok daha detaylı ve dikkatli yaklaşır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, detaylı bir görüşme ve muayene yapmadan teşhis koymaz ve hele tedaviye hiç girişmez. Önce, hastalığa sebep olan etkenleri

¹⁰ Hippokrat tarafından söylendiğine inanılan bu Latince bu deyişin tam karşılığı, “önce, zarar verme” olarak belirtilebilir. “Hastanı iyileştirmek amacıyla uygulayacağın tıp yöntemi, öncelikle hastaya zarar vermemelidir.” uyarısıdır hekim için.

belirler, bunların izale edilmesine çalışır, sonra bunların hastaya verdiği zararı tesbit ve bu zararların giderilmesine yönelir. Bu sırada hastaya gereğinden fazla ve ilgisiz müdahalelerde bulunmaz, tedavi sürecini aşama aşama ilerletir.

Bütün bu karşılaştırmalardan görüldüğü üzere, her iki filozofun sağlık kavramına yaklaşımları felsefe temelindedir. Platon, sağlığı, iyiliğin ve düzenin bir sonucu olarak görmüş, sağlıklı bir birey isteniyorsa, işe devletten ve yasalardan başlamak gerektiğini savunmuştur. Bir filozof-hekim niteliği yapmamış, sağlıkla ilgilenen kişinin hekim olduğunu belirtmiştir. Ancak kendisi bir filozof olarak, eserlerinde, insan sağlığı ve genel olarak sağlık kavramına sayısız defalar vurgu yapmış, her türlü iyiliği sağlıkla, her türlü kötülüğü de hastalıkla karşılamıştır. Benzer değerlendirmeyi ilgili bölümde ifade ettiğimiz gibi- İbn Sînâ'da da görürüz. Yine belirtmek gerekir ki, her iki düşünürde de, “kötü” kendi başına bir varlık değil, iyiliğin yokluğu halidir.

Platon sağlık kavramına pratik olarak yani filozof-hekim (kendi ifadesiyle hekim) olarak değil bütünüyle felsefî boyutta yaklaşmıştır.

Platon bölümünde detaylı olarak incelendiği üzere, ideal devleti tasarladığı *Politeia*'da ve yaşamının sonlarına doğru kaleme aldığı *Nomoi*'de, sağlık konusuna siyaset felsefesinin içinde ayrıca genişçe bir yer verir.

Diğer taraftan, İbn Sînâ bir filozof-hekim olması nedeniyle hekimlik mesleğine çok daha yakın ve uygulamaya dönük düşünceler geliştirmişse de, tıbbın pratiği söz konusu olduğunda dahi, her zaman felsefenin öncü ve düzenleyici rolünü teslim etmiştir.

İbn Sînâ, *El-Kânûn fî't-Tıbb* adlı temel tıp kitabında yaptığı ilimler tasnifinde, tıbbın uygulamasından (hekimlikten) başlayarak, yukarı doğru aşama aşama çıkmak suretiyle sırasıyla, tıp uygulamasının teorisi, tıp teorisi, tıp teorisinin teorisi ve sonuç olarak bütün bilimlerin kökü olan felsefeye varıncaya kadar, bir dizge oluşturduğu bilinmektedir. Yine aynı eserde, tıptaki bazı konuları hekimlerin doğru kabul edip sorgulamaktan uzak durmaları, bu tipten konuların metafiziğe yani felsefenin en yüksek alanına ait olduklarını belirtir. “hakîkatin değerlendirilmesi hekimlerin değil, filozofların konusudur“ sözüyle hekimlik mesleğinin bittiği felsefenin başladığı sınırı net şekilde çizer. (İbn Sînâ, 1995).

İsmail Yakıt bize göre de çok doğru olan şu saptamayı yapmıştır. “Platon’un psikolojik yaklaşımları, Hippokrates’in tıbbı, Aristo’nun fiziği ve Galenos’un felsefî tıbbı bize

dizge olarak gelmiştir” (Yakıt, 2015 s. 133). Bu sözlere şunu ilave etmek isteriz ki; İbn Sînâ bu dizgenin son halkası olmuştur.

Bu karşılaştırmalardan görüldüğü üzere her iki filozofun sağlık kavramına yaklaşımları büyük benzerlik bulunmakta olup, farklı yaklaşımlar ise tarafımızdan birbirini tamamlayıcı nitelikte görülmektedir.

Bütün bu açıklamalar ele aldığımız konunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bundan sonraki bölümde, günümüzde sağlık sorununun geldiği nokta ve çözüm önerileri ortaya konulacaktır. Zaman içinde, İbn Sînâ’nın ve özellikle Platon’un uyardığı hususların birer birer gerçekleştiğini görmek üzücü olmakla birlikte, bu büyük filozofların görüşlerinin hâlâ bizlere ışık tuttuğunu görmek de, bu sorunların çözümsüz olmadığını göstermesi bakımından bir o kadar umut vericidir.

8. GÜNÜMÜZDEKİ SAĞLIK SORUNUNA FELSEFE AÇISINDAN BAKMAK

Giriş bölümünde, sağlığın temini işini görev edinen Tıp Disiplininin, uzun zamandır felsefe ile ilişkisini çok kısıtlı düzeyde tutmuş olduğunu, bu yaklaşımın sağlığın temininde büyük eksiklikler oluşturduğunu belirtmiştik.

Bu bölümde bu eksiklere detaylı olarak değinilecek ve bunların giderilmesinin yolları, felsefe içinde aranacaktır. Bu konuda bize yol gösterecek olan da yine filozoflarımız olacaktır.

Günümüzde sağlıkta gelişmeler denilince ilk akla gelen konular, ortalama yaşamın uzaması, temel ölümcül hastalıklardan kanser ve kalp damar hastalıklarının (KDH) tedavilerinde geçmişe göre daha yüksek başarı oranı, salgın hastalıkların aşılabilirliği yoluyla büyük ölçüde önlenabiliyor olması ve ilaç biliminin (farmakoloji) gelişerek, bu ilaçların her derde deva olmasıdır. Tabii bir de çok modern teknolojik teşhis ve tedavi cihazlarının tıbbın uygulama alanında yaygın olarak kullanılmasını ve lüks otel kalitesinde hizmet veren görkemli hastaneleri eklemek gerekir.

En sondan başlarsak, hastanelerde sunulan üst kalite hizmetin, hastanın sağlığına katkı bakımından ifade edeceği değer, ancak onu psikolojik olarak rahatlatmak dışında bir şey değildir. Buna karşın, bu uygulama tam da Platon'un uyardığı gibi, hekimin, esas olarak hizmet verdiği kişinin iyiliğini değil kendi kazancını düşünen; hastaya yaklaşan bir hekim gibi değil müşteriye yaklaşan bir satıcı gibi görünmesine yolaçar ki genel olarak mevcut durumda bundan sorumlu olan hekim değil hastane kurumudur.

Magnetik Rezonans (MR) ve Bilgisayarlı Tomografi (BT) gibi ileri teknoloji ürünü teşhis ve tedavi cihazlarının kullanılmaları tabii ki çok önemli gelişmelerdir. Ancak veriler, bunların amaçlarına çok uygun kullanılmadıklarını aksine çok aşırı şekilde ve yerli yersiz kullanıldıklarını göstermektedir. Bunun iki sakıncası vardır. Birincisi, yine hastayı müşteri gibi görmekten kaynaklı olarak, bu, kendisi de kullanılması da pahalı cihazları gerekli gereksiz kullanarak hastanın çok önem verdiği sağlık konusunu

istismar etmek, ikincisi ise özellikle çok yoğun ışın veren BT'nin yanlış kullanımla bizzat kendisinin kansere neden olma ve kanserin etkisini artırma durumudur. İngiltere'de yapılmış bir araştırmada on yıldan kısa sürede (1998-2006), BT kullanımı/kanser ilişkisi incelenmiş ve bu araştırma BT nedeniyle kanser vakalarının iki kata yakın arttığını ortaya koymuştur. (Aslanoğlu, 2012 s. 81, Ali Rıza Üçer).

Günümüzde tıbbın ve sağlık hizmetlerinin geliştiğine bir kanıt olarak gösterilen konulardan biri de ortalama ömrün uzamasıdır. Evet, eski çağlara göre ortalama ömür uzamıştır ama veriler bunda tıbbın katkısının çok da fazla olmadığını göstermektedir. Öncelikle, kaçırılmaması gereken en önemli nokta, eski çağlardaki insanların hastalıklardan çok yaralanmalardan öldüğüdür. Ayrıca eskiden bakımsızlık ve yaşam şartlarının kötülüğünden kaynaklı çok yüksek oranlı bebek ve çocuk ölümleri, bugün bu konudaki iyilişme nedeniyle, bütün nüfus üzerinden hesaplanan ortalama ömrü çok arttırmıştır. Dolayısıyla, bunlar düşüldüğünde, tıptaki gelişmenin ortalama insan ömrünün artışına katkısının yüksek olmadığı görülmektedir. (Aslanoğlu, 2012 s. 24, Kaan Aslanoğlu)

İstatistikler, insanların en temel ölüm nedenlerinin günümüzde, KDH (ölümlerin %42'si) ve kanser (ölümlerin %12,9'u) olduğunu göstermektedir. (Aslanoğlu, 2012 s. 31-37, Ahmet Aydın). Bunların tedavilerinde gelişmeler vardır ancak insanlar bu hastalıklara eskisinden çok daha fazla yakalanmaktadırlar. Bu da tıbbî gelişmelerin, toplum sağlığını temin etmeğe yetmeyeceğinin en iyi göstergesidir. Hekimlerin terminolojisi ile söylersek, tıp ve hekimler var güçleriyle hastalıkları tedavi etmeye çalışıyorlar, ama sağlıklı gıdalar, sağlıklı yaşam koşulları, egzersiz yapmadan geçirilen tembel bir hayat ve diğer benzeri hastalık “ajanları” ne yazık ki daha etkinler ve daha fazla çalışıyorlar.

Bir diğer gelişme alanı ilaç bilimidir. Gerçekten, denilebilir ki sağlıkta en büyük yatırımlar ilaçların bulunması ve üretilmesine yapılmaktadır. Bu konuda çok büyük ilerleme sağlandığı şüphesizdir. Ne yazık ki bu konuda da çok temel bir yanlış yapılmış ve ilaç tüketimi hastalıkların tedavisinde araç olması gerekirken ilacın kendisi amaç haline gelmiştir. Artık farmakoloji bir bilim olmaktan çok bir endüstridir. Hem de o kadar güçlü bir endüstridir ki, bütün tıp onun kontrolü altına girmiştir. Bu endüstri, hastalıkları belirler, hastalıkların yaygınlıklarını belirler, tedavilerinde kullanılacak ilaçları belirler, hatta bir adım ileri giderek hastalanmamak için alınması gereken ilaçları belirler ve en sonunda da daha sağlıklı olmak için gerekli ilaçları belirler. Tam

bu noktada bir ilaç firmasının CEO'sunun bundan 30 yıl önce söylediği bir sözü belirtmek isteriz: “Bizim (ilaç endüstrisinin) bugün en büyük sorunumuz ürettiğimiz ilaçları yalnızca hastalara satmak zorunda olmamızdır” (Aslanoğlu, 2012). Bugün, o tarihte hayıflanılan seviye çoktan geçilmiş, sağlıklı insanlar hastalanmamak ve/veya daha sağlıklı (?) olmak için takviye ilaçlar almaya yönlendirilmişlerdir.

İlaç endüstrisi bütün bunları niçin ve hangi motivasyonla yapar? Bu sorunun cevabının para olduğu konusunda hiç şüphe yok. Platon'un, “temel motivasyonun bireysel çıkar olduğu durumda iyilikten ve doğruluktan söz edilemeyeceği” anlamındaki sözlerini tam bu noktada anımsatmakta yarar var.

Tıp bugün nedene değil sonuca odaklı çalışıyor. Oysa geçmişte nedene eğilmeden hiçbir sorunun çözilemeyeceği bilinirdi. Bu konuda çok güzel bir örnek büyük veba salgınıdır. Tıp, bir yandan vebanın bireylerdeki tedavisine tek tek uğraşırken, diğer yandan mevcut kaynakları ile araştırma yapmayı ihmal etmemiştir. Sonunda görülmüştür ki, hastalık taşıyan farelerle mücadele etmeden veba sorununu kökten çözmek mümkün değildir. Bugün aynı yaklaşımı göremiyoruz. Örneğin; ikinci temel ölüm nedeni olan KDH'nin en yaygın olduğu kişilerin aşırı kilolu yani obez ve Vücut Kitle Endeksi (VKE) ¹¹ 40'ın üstünde olup morbid obez olarak tanımlanan kişiler oldukları bilinmektedir.

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye'de obezite oranını %17 olarak vermektedir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019). Bu arada da özellikle gelişmiş ülkelerde bu özellikteki kişilerin nüfusa oranının giderek yükseldiği (%25'lerin üzerine çıktığı) yine bilinen bir gerçektir. Obezitenin en sık görüldüğü ABD'de Kronik Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezi (CDC) tarafından NHANES (ABD-Ulusal Beslenme ve Sağlık Araştırması) çalışmasına göre 2003-2004 yılında obezite prevalansının erkeklerde %31.1, kadınlarda %33.2, 2005-2006 yılında ise erkeklerde %33.3 kadınlarda ise %35.3 olarak tespit edildiği açıklanmıştır. (<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/dunyada-obezitenin-gorulme-sikligi.html>, 2019). DSÖ'nün son açıkladığı veriler durumun giderek daha vahim hale geldiğini

¹¹ VKE (Vücut Kitle Endeksi) yetişkin bir insanın kilosunun boyuna göre normal olup olmadığını gösteren bir parametredir. Vücut ağırlığının boyun karesine oranı ile hesaplanır. Buna göre VKE, 0-18 arasında olan kişiler Zayıf, 18-25 Normal, 25-30 Fazla Kilolu, 30-40 Obez, 40'ın üzerinde olan kişiler ise Morbid Obez olarak nitelenir.

gözler önüne sermektedir. Buna göre, 2016 yılında 18 yaş üstü hem kadınların hem de erkeklerin %39'u obez olarak nitelenmektedir. (DSÖ, 2019).

Görüldüğü gibi, obezite oranları hem çok yüksektir hem de büyük bir hızla artmaktadır. Tıp, bugün bu kişilerin tedavilerini tek tek yapmakta ama bu sağlıksızlığın nedenlerine eğilememektedir.

Tıbbın, genel halk sağlığını temini konusunda çalıştığı alan, koruyucu hekimliktir. Bu alanın, ideal anlamda holistik sağlığı temin amacı güdemese bile hastalıkların önlenmesinde nispeten etkin bir rol oynayabileceği öngörülebilir. Ancak, zaman içinde bu alan da yozlaşmadan (dejenerasyondan) payını almış, koruyucu hekimlik, ilaç ve aşı kullanılmasına indirgenmiştir.

Çözüm önerilerine yine en sondan ama en önemli noktadan başlayalım. Modern teşhis ve tedavi cihazları yararlıdır ama hiçbirisi insanın yerine geçemez. Hekim, (hastane yönetimlerinin baskısına direnerek) hastaya müşteri gibi değil onun iyiliğine olmak üzere sanatını icra etmeyi hedefleyen bir sanatkâr gibi yaklaşmalı. İbn Sînâ'nın yaptığı ve yapmayı önerdiği gibi hastayı uzun uzun dinlemeyi tercih etmeli, yoksa insanları makinelere teslim etmeyi değil. Yani insana insanca yaklaştırmaya yönelmeli.

Modern tıp, uzmanlıkların giderek daha detaya inmesi ile çok gelişme kaydetmiştir. Ancak bunun olumsuz sonuçları da vardır. Bunlardan biri, tıbbın holistik bakış açısından giderek uzaklaşmasıdır. Bu kapsamda, hastanın her türlü sorununa yaklaşan ve onu bir bütün olarak gören Pratisyen Hekimliğin de çok önemli bir işlev gördüğünü unutarak, onu küçümseyen yaklaşımlardan da söz etmek gerek. Hâlbuki sorunların çok büyük bölümü bu aşamada çözülebilir ve genel sağlığın temini söz konusu olduğunda önemli olan da budur.

Bir diğer önemli konu gıdalardır. Araştırmalar, insanın genetik yapısının son 50 bin yılda büyük ölçüde aynı kaldığını göstermektedir. (Aslanoğlu, 2012 s. 49, Ahmet Aydın). Buna karşın, tükettiğimiz gıdaların, türleri, pişirme yöntemi, ambalajlama gibi saklama ve tüketim şekilleri, esas itibarıyla büyük değişimler göstermiştir. Bütün bunların, sağlığımıza ne ölçüde etki yaptığı yeterince araştırılmamakta, sonuçlar toplumla yeterince paylaşılmamakta ve son olarak gerekli önlemler yeterince alınmamaktadır.

Dünya nüfusunun artması gerekçe gösterilerek, ama aslında temelinde yine kâr motivasyonunun olduğu belli olan yönelimlerle, büyük miktarda ama sağlıksız

tarımsal ve hayvansal üretim genelleştirilmiştir. “Verimli tarım” ve “verimli hayvancılık” denilerek, tarımda kontrolsüz şekilde zirai ilaç, hayvancılıkta genetiği oynanmış yemlerin kullanılmadığı alan hemen hemen hiç kalmamıştır.

Daha lezzetli ve uzun süre raf ömrü olan gıdalar üretmek ve halkın hizmetine sunmak iddiasıyla, gıdalara ilave edilen kimyasal katkı maddelerinin zararları bilinmekte ama kullanımları önlenememektedir.

Gıdaların pişirme yöntemlerinin sağlığa etkileri ayrı bir tartışma konusudur. Bunların sağlığa uygun olup olmadığını belirleyenler yine hekimler değil gıda endüstrisidir. Hâlbuki gıda endüstrisinin temel amacı insan sağlığı değil daha yüksek kazanç sağlamaktır. Yani, Platon’un uyarısı burada da geçerliliğini korumaktadır. Ne demişti Platon: “hangi gıdanın sağlıklı olduğunu aşçı değil hekim bilir, hekim insanın iyiliği için çalışır, aşçı ise insan için sağlıklı olup olmadığına bakmaksızın lezzetli yiyecekler üreterek kazanç elde etmeye bakar.”

Bütün bunların yanında, sağlığa etki eden tek faktör gıda değildir. Soluduğumuz hava, yaşam ve barınma koşullarımız da çok önemli diğer faktörlerdir. Özetle, yaşamında insana temas eden herşey sağlığınıza etki etmektedir.

Bütün bu konularda, farkındalık yeterli düzeyde değildir, ortaya çıkan yanlışlıkların düzeltilmesi konusunda ise toplumsal ve yönetsel plânda bir iradenin varlığından söz etmek ise çok daha zordur.

Dikkat edilirse bu bölümde, buraya kadar, sağlıkta insan bedenine yoğunlaştık. Fakat insan esas olarak diğer canlılardan Platon’dan beri gelen ifadeyle “ruhu olmasıyla” ayrılır ve ruh insanın en önemli parçasıdır. Yine Platon’dan itibaren gördüğümüz üzere, ruhun düzeni sağlığını oluşturur, ruhun sağlıklı olması da insan sağlığının ilk koşuludur. Ruhu zihinsel yetiler olarak ifade edebiliriz. Aristoteles’e değindiğimiz bölümde, düşünürün insansal gelişmenin ancak bedensel gelişme ile birlikte zihinsel gelişme de olursa mümkün olduğunu, yalnızca bedensel çalışmayla yetinen insanların köleden farksız olduğunu savunduğunu ve kişinin ancak -onu köleden ayıracak olan- kendini geliştirmeye ayıracağı bir boş zamanının olması halinde özgür bir insan sayılabileceğini ifade ettiğini görmüştük. Özgürlüğü kısıtlanmış insanın ise, ruh sağlığının yerinde olduğundan bahsedilemez.

Bu noktada önemli bir konuyu daha belirtmeliyiz. Bireylerin sağlık etmenleri konusunda bilinçlendirilmeleri toplumsal sağlığın teminindeki en önemli

etkenlerdendir. Çünkü durum her zaman şu eski Latince sözde ifade edildiği gibidir: “*Omnes homines sibi sanitatem cupiunt, sæpe autem omnia, quæ valetudini contraria sunt, faciunt*”¹². Bu durumda görev bütünüyle devlete ve yasalara düşmektedir. Devlet, hem bireyleri eğitecek, hem de koyacağı yasalar ve yapacağı uygulamalarla toplumsal sağlığa tehdit oluşturan etmenlerin ortaya çıkışına izin vermeyecek, aksine bütüncül toplumsal sağlığın temininin şartlarını sağlayacaktır.

Bütün bu açıklamalardan görülmektedir ki; hastalıkların iyileştirilmesi alanı bütünüyle tıbbın iştigal sahası olmasına karşın, sağlığın tüm toplum için bütüncül olarak temin edilmesi konusu tıbbın gücünün ve ilgi alanının dışına çıkmaktadır, çözümü de tıbbın dışında aramak gerekir. Platon’dan ve ardılı filozoflardan yaptığımız alıntılardan ve açıklamalardan görüldüğü üzere, bu konunun çözümünün geniş planda toplum yönetimi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Leo Strauss’un ifadesiyle “Siyaset felsefesi, en iyi ya da en doğru toplum düzeni, doğası gereği her yerde ya da her zaman iyi ya da en doğru toplum düzeni ile ilgilidir.”. (de Crespigny, ve diğerleri, 1981 s. 79). Biz de bu nedenle bütün toplumun sağlığının temini ve korunması konusundaki çalışmaların, siyaset felsefesinin altında açılacak bir **Sağlık Felsefesi** disiplini içerisinde yapılmasını önermekteyiz.

¹² Tüm insanlar sağlıklı olmak isterler ama çoğu zaman buna aykırı davranırlar.

9. DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, önce sağlık kavramı ve sağlık felsefe ilişkisi irdelenmiş, daha sonra Platon ve İbn Sînâ'nın eserlerinden hareketle bu filozofların bu kavrama nasıl yaklaştıkları detaylı olarak incelenmiştir. Devamında, bu iki filozofun sağlık konusundaki görüşleri karşılaştırılmıştır. Sonunda, günümüzde sağlığın bulunduğu nokta ve çözüm önerileri ele alınmıştır.

Tezin giriş bölümünde belirtildiği üzere, esas olarak bu iki filozofun görüşlerinden çıkarak, uzunca bir dönemdir tıp-felsefe ilişkisinin çok zayıfladığı tesbiti yapılarak bu tesbit temellendirilmeye çalışılmıştır.

İnsan sağlığına, modern dönemde, yakın zamana kadar büyük ölçüde, hastalıkları iyileştirme, bir ölçüde yaygın ve bulaşıcı hastalıklardan korunma etkinlikleri ile yaklaşılmıştır.

Hâlbuki zihinsel yanı bir yana bırakılsa bile, bedeni ile fiziksel doğanın bir parçası olmak hasabiyle, insan bir organizmadır ve bu organizmaya “doğasına uygun muamele etmek” gerekir. “Doğasına uygun muamele etmek”ten kastedilen, “yaşamını sürdürdüğü her ortam ve şartta, bu yapının gereklerini temel koşul olarak almak ve buna uygun davranmak” anlaşılmalıdır. Bu geniş cümlenin içine, insanın aldığı sıvı ve katı gıdalar, soluduğu hava, giydiği kıyafetler, barındığı mekânlar, kullandığı teknolojik aletler v.b... kısaca yaşamı süresince temas ettiği herşey girer.

İlave olarak, insan, yalnızca bedenden oluşan bir varlık değildir ve onu hayvanlardan ayıran çok gelişmiş bir zihinsel ve ruhsal yapıya da sahiptir. Bu potansiyelinin etkisi ve katkısı ile aynı zamanda sosyal bir varlıktır. Aynı bedenine olduğu gibi, bu zihinsel ve ruhsal potansiyeline de, onun doğasına ve ihtiyaçlarına uygun davranmak gerekir.

İnsanın bu zengin bedensel, zihinsel ve ruhsal potansiyeli, yaşamını sürdürme ve kendini gerçekleştirme süreçlerinde en önemli hazinesidir. Bu potansiyelin özgürce kullanılması, insanın sağlığının ve mutluluğunun garantisidir. Böyle yapılmadığı

takdirde, ya sağlıksız; ya kısa; ya da mutsuz bir yaşam, belki hepsi birden bizi beklemektedir. Filozoflarımızın görüşleri de bu doğrultudadır.

Platon bir sistem filozofu olarak sağlığı en geniş haliyle ele almış ve onu hem kavram olarak hem de fiilen ideal devletin temeline yerleştirmiştir. Daha sonra kaleme aldığı *Nomoi*'de de İdeal Devlet'ten fedakârlık yapsa bile, koyulmasını öngördüğü yasalarla, sağlıklı devlet, sağlık toplum ve sağlıklı birey kavramlarına verdiği önemi, aynen korumuştur.

İbn Sînâ ise, bir filozof hekim olarak, konunun felsefî yönünü ihmal etmeden pratik yönüne ağırlık vermiştir. Bu yönüyle, tıp camiasında bazen üçüncü bazen birinci sırada kabul edilmiş ama her durumda ilk üç filozof hekim içinde yer almış ve tıp kitapları tıp fakültelerinde yüzyıllar boyu başvuru ve ders kitabı olmuştur.

Bütün bu ifadelerden, eksiksiz bir sağlık sistemi oluşturmak için, sağlığa en geniş şekilde bakmak gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun için, bu iki büyük düşünürün yaklaşımlarının ortak yönlerini almak farklı yönlerini ise birbirlerini tamamlayıcı özellikte görmek yerinde olacaktır. Çünkü İbn Sînâ bir filozof hekim (yani hem bir filozof hem bir bilim insanı), Platon ise bir sistem filozofu olarak konuyu ele almıştır. O halde, felsefî olarak ele aldığımız ve çözümüne uğraştığımız sağlık sorununa, her iki filozofun yaklaşımlarını birleştirerek çözüm aramak gerekmektedir.

Sağlık, hep ifade edegeldiğimiz ve örneklerle göstermeğe çalıştığımız üzere, yalnızca tıptan ibaret değildir. Tıbbi bir bilim olarak ele alırsak, bu bilime sağlığın yalnızca hastalıkların iyileştirilmesi görevinin verilmesi yerinde olur. İlave olarak, ilgili bölümde değindiğimiz üzere Schopenhauer'in ifade ettiği gibi, bu bilimin kendi özel felsefesini ortaya koymak gerekir. Bu felsefe, bir diğer deyişle **Tıp Felsefesi**, Tıp Bilimi'ne ilişkin en genel sonuçlara ulaşmayı amaç edinecektir.

Fakat bütüncül sağlık söz konusu olduğunda, sadece hastalıkların iyileştirilmesi ile yetinilemez. Bu sorunu daha geniş boyutta ve toplumsal planda ele almak gerekecektir. Bu şekilde sorun toplumsal boyuta yükseldiğinde, çözümü de aynı boyutta aramak doğru ve yerinde olur.

Alıntılardan gördüğümüz üzere, hem Platon hem de öğrencisi Aristoteles, bu sorunu ve çözüm yollarını Devlet'i biçimlendirdikleri “Devlet”, “Yasalar” ve “Politika” isimli eserlerinde belirtmişlerdir. İbn Sînâ ise yine ilgili bölümde detaylı şekilde anlatıldığı üzere, Tıbbın, sırasıyla, uygulama, uygulamanın teorisi, tıp teorisi ve tıp teorisinin

teorisi şeklinde uygulamadan, bilime oradan da felsefeye yükselme dizgesini belirlemiş, bu felsefeyi de sistem felsefesine tâbî kılmıştır.

Bütün bu açıklamalar ışığında belirtebilir ki; bir yandan İbn Sînâ'da ve diğer filozof hekimlerde olduğu gibi tıbbı, **Tıp Felsefesi** boyutunda eğilmek, diğer yandan Platon ve Aristoteles'te gördüğümüz şekilde genel olarak sağlığa, Siyaset Felsefesi'nin bir alt dalı alanı olarak açılabilen bir **Sağlık Felsefesi** boyutunda yaklaşmak gerektiği düşüncesindeyiz.

Hiç şüphe yok ki, felsefenin olanaklarının, sağlık konusu yararına kullanılması bakımından yeni ve farklı çalışmalar yapılabilir. Fakat her hâlükârda, aynı sözcük kökünden gelen ve fakat bugün kopmuş görünen, Felsefe (Hikmet) ile Hekim (Hakîm) bağlantısının tekrar tesisi bir zorunluluktur. Modern dönemin, hatalı değer yargıları ile yaklaştığı insana, “insanca” yaklaşmanın gerektiği ve adı geçen filozofların bu konuda önemli bir rehber olabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. 1988. **Mutluluk Ahlakı**. İstanbul : İnkilâp Kitabevi.
- Akyol, Osman Faruk. 2011. **Ortaçağ Felsefesi**. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi.
- Altıntaş, Ayten. 2008. **Tıp Tarihi Ders Notları**. İstanbul : İ.Ü. C. Paşa Tıp fakültesi.
- Arıcı, Mustakim. 2013. **Entelektüel İlgilerin Kesişim Noktasında Felsefe ve Felsefe Eğitimi**. M. Cüneyt Kaya. **İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler**. İstanbul : İSAM Yayınları.
- Aristoteles. 2001. **Fizik**. [çev.] Saffet Babür. 2. Baskı. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- . 1975. **Politika**. [çev.] Mete Tunçay. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Arslan, Ahmet. 2011. **İlkçağ Felsefe Tarihi**. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Aslanoğlu, İlknur. 2012. **Tıp Bu Değil**. 3. Baskı. İstanbul : İthaki Yayınları.
- Ayverdi, İlhan ve Topaloğlu, Ahmet. 2007. **Türkçe Sözlük**. İstanbul : Kubbealtı Lügatı.
- Batak, Kemal. 2012. **İslâm Felsefesi**. Sakarya : Sakarya Üniversitesi.
- Bayat, Ali Haydar. 2016. **Tıp Tarihi**. İstanbul : Üçer Matbaacılık.
- Cevizci, Ahmet. 2005. **Felsefe Sözlüğü** "Teleoloji"md. İstanbul : Paradigma Yayınları.
- Copleston, Frederick. 2013. **Platon**. [çev.] Aziz Yardımlı. İstanbul : İdea.
- de Crespigny, Anthony ve Minogue, Kenneth R., .1981. **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**. [çev.] Alâeddin Şenel. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Derrida, Jacques. 2012. **Platon'un Eczanesi**. [çev.] Zeynep Direk. İstanbul : Pinhan Yayıncılık.

- Descartes, Rene. 2008. **Felsefenin İlkeleri**. [çev.] Mete Akın. 11. Bs. İstanbul : Say Yayınları.
- DSÖ. 2019. https://www.who.int/gho/ncd/risk_factors/overweight/en/.
- DSÖ, Health Promotion Gloassary 1998'den aktaran T.C. Sağlık Bakanlığı. 2011. **Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü**. Ankara.
- Ertin, Hakan. 2010. **Çengiz Çakmak İle Söyleşi : Felsefe ve Sağlık**. Hayat. sağlık.org. [Çevrimiçi] 2010. <http://hayatsaglik.org/anasayfa/wp-content/uploads/Cengiz-%C3%87akmak-s%C3%B6yle%C5%9Fi.pdf>.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. 2004. **Türk Dilinin Etimolojisi Sözlüğü**. İstanbul : Sosyal Yayınlar.
- Farabî. 2001. **El-Medînetu'l Fâzıla**. [çev.] Nafiz Danışman. Ankara : M.E.B.
- Gökberk, Macit . 1993. **Felsefe Tarihi**. 7. Bs. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Gutas, Dimitri. 2010. **İbn Sînâ Devrinde Tıp Teorisi ve Bilimsel Metot . İbn Sînâ'nın Mirası**. İstanbul : Klasik Yayınları.
- . 2004. **İbn Sînâ'nın Mirası**. [çev.] M. Cüneyt Kaya. İstanbul.
- . 2003. **Yunanca Düşünce Arapça Kültür**. [çev.] Lütfü Şimşek. İstanbul : Kitap Yayınevi.
- Güçlü, A. Bâki. 2002. **Felsefe Sözlüğü**. Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hoşafçı, Özgür Umut. 2012. **Tıbbın Babası Hippokrates**. İstanbul : Mitra Yayınları.
- İbn Sînâ. 1995. **El-Kânûn fî't-Tıb**. [çev.] Esin Kahya. Ankara.
- . 2005. **Eş-Şifâ el-İlâhiyyât**. İstanbul.
- . 2002. **Fizik I**. İstanbul.
- . 2011. **İşaretler ve Tembihler**. [çev.] Muhittin Macit, Ali Durusoy ve Ekrem Demirli. İstanbul : Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- . 2005. **Metafizik Cilt II**. [çev.] Ekrem Demirli ve Ömer Türker. İstanbul : Litera Yayıncılık.
- . 2004. **Metafizik I**. İstanbul.

İnam, Ahmet. 2004. **Teknoloji-Bilim İlişkisinin İnsan Yaşamındaki Yeri**. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. Teknoloji. Ankara : Kozan Ofset.

İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/>

Kant. 2015. **Arı Usun Eleştirisi**. [çev.] Aziz Yardımlı. İstanbul : İdea Yayınları.

Karaman, Hüseyin. 2013. **Ebû Bekir Er-Râzî: İlhâdın Gölgesinde Bir Filozof**. M. Cüneyt (ed.) Kaya. İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler. İstanbul : İSAM Yayınları.

Kaya, M. Cüneyt. 2011. **Tabipler İçin Felsefe: İbn Hindû'nun Felsefe Tasavvuru ve Sözlüğü**.

Kaya, Mahmut. 2003. **İslâm Felsefesine Giriş**. Ders Notu. İstanbul.

—. 2013. **Kindî: İslâm Dünyasının Felsefeyle Tanışması**. M. Cüneyt Kaya. İslâm Felsefesi Tarih ve Problemeler. İstanbul : İSAM.

Mengüşoğlu, Takiyettin. 1988. **Felsefeye Giriş**. İstanbul : Remzi Kitabevi.

Nişanyan, Sevan. 2009. **Sözlerin Soyağacı Türkçenin Etimolojik Sözlüğü**. İstanbul : Everest Yayınları.

Özcan, Muttalip. 2006. **İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma**. Ankara : Bilim ve Sanat.

Peters, Francis E. . 2004. **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**. [çev.] Hakkı Hünler. İstanbul : Paradigma Yayınları.

Platon. 2005. **Devlet**. İstanbul : Bordo - Siyah.

—. 1982. **Diyaloglar 1**. İstanbul : Remzi Kitabevi.

—. 1986. **Diyaloglar 2**. İstanbul : Remzi Kitabevi.

—. 1943. **Epinomis**. İstanbul : Maarif Matbaası.

—. 2000. **Euthydemus**. [çev.] Halil Vehbi Eralp. İstanbul : Sosyal Yayınlar.

—. 1958. **Euthyphron**. İstanbul : Maarif Matbaası.

—. 1963. **Phaidon**. İstanbul : MEB.

—. 1997. **Phaidros**. [çev.] Hamdi Akverdi. İstanbul : MEB.

—. 1997. **Philebos**. İstanbul : MEB.

- . 2018. **Timaios**. İstanbul : Say Yayınları.
- . 2007. **Yasalar**. İstanbul : Kabalcı.
- Schopenhauer, Arthur. 2017. **Bilim ve Bilgelik**. [çev.] Ahmet Aydoğan. 2. Baskı. İstanbul : Say Yayınları.
- . 1889. **On the Fourfold Root of the Principle of Sufficient Reason**. London : Geoge Bell and Sons.
- Şimşek, Prof. Dr. Zeynep. **Sağlık Kavramları Sağlığın Belirleyicileri**. <https://www.sagligimicinhersey.com/etiket/prof-dr-zeynep-simsek/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. 2019. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/dunyada-obezitenin-gorulme-sikligi.html>.
- . 2019. <https://www.saglik.gov.tr/TR,11692/obezite.html>.
- TDK. www.tdk.gov.tr. **Büyük Türkçe Sözlük**. www.tdk.gov.tr.
- Toksöz, Hatice. 2010. **İbn Sînâ Felsefesinin Teleolojik Boyutları**. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi . İstanbul : (yayınlanmamış doktora tezi).
- Topdemir, Hüseyin Gazi. 2013. **İbn Sînâ Doğu'nun Sönmeyen Yıldızı**. 2. Baskı. İstanbul : Say Yayınları.
- Türkçe Sözlük. <https://www.turkcesozluk.net>.
- Weber, Alfred. 1998. **Felsefe Tarihi**. [çev.] Vehbi Eralp. Beşinci basım. İstanbul : Sosyal Yayınlar.
- Yakıt, İsmail. 2015. **Tıp Felsefesi ve Etiği Üzerine**. 2. Basım. İstanbul : Ötüken Neşriyat A.Ş.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Erdoğan Okay

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği Bölümü

Lisans Sonrası : Marmara Üniversitesi İngilizce İşletme Programı

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Felsefe Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Northern Telecom, Alcatel Company, Ekspro Elektrik

İletişim

E-Posta Adresi : erdoğan.okay@hotmail.com